

מאירס - ג'זינט - מכון ברזקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مايرس - جوينت - معهد بروكديل

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

תכנית נוער עולה "מסיכון לסיכוי" ממצאי מחקר ההערכה

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי ♦ ליאת ואזן-סיקרון ♦ דגנית לוי

המחקר נערך ביוזמת אשלים ומומן בסיועה

דוח מחקר

08-515-דמ

תכנית נוער עולה "מסיכון לסיכוי" ממצאי מחקר ההערכה

דגנית לוי

ליאת ואזן-סיקרין

פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי

המחקר נערך ביוזמת אשלים ומומן בסיועה

נובמבר 2008

ירושלים

חשון, תשס"ט

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת האינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

פרסומים נוספים של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בנושא

ריבקין, ד'; שמעיה ידגר, ס'. 2007. **הערכת תכנית ק.ד.מ. - קבוצות דיון משפחתיות לנוער עובר חוק.**
דמ-07-491.

כהן-נבות, מ'; ברוך-קוברסקי, ר'; לוי, ד'; קונסטנטינוב, ו'. 2008. **תכנית SPACE של הפרויקט
הלאומי של עולי אתיופיה: הסיוע הלימודי ומרכזי הנוער (2005/6-2006/7) -- מחקר הערכה.**
תמ-08-28.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; ואזן-סקרון, ל. 2008. **ממצאים עיקריים ותובנות מתוך מחקר הערכה של
שלושה מודלים של מרכזים לנוער בסיכון: מית"ר, עירונוער ומונתדא אל שבאב.** דמ-08-511

להזמנת פרסומים נוספים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, גבעת הג'וינט,
ירושלים 91037, טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il

תמצית מחקר

מבוא

בני נוער עולים גילאי 12-18 עלולים להיקלע למצבי סיכון הנובעים משילוב בין משבר גיל ההתבגרות למשבר ההגירה. המודעות לכך הובילה להקמת ועדה בין-משרדית לטיפול בבני נוער עולים במצבי סיכון בראשות דוד ציוני, במטרה להכין תכנית אופרטיבית לטיפול בהם. לאחר כשנתיים, הגישה הוועדה הצעה להפעלת תכנית לאומית - נוער עולה "מסיכון לסיכוי", אשר תציב מענים לצורכיהם הייחודיים. אף שלא נוסחה מטרה רשמית לתכנית, ניתן לומר ששאיפתה הייתה להביא לטיפול הולם במצבי הסיכון ולהגביר את מאמצי המניעה בקרב אוכלוסייה זו, באמצעות עבודה עם מגוון גורמים בקהילה הבאים במגע עם בני נוער עולים.

התכנית מופעלת באחריות המינהלת הארצית אשר גיבשה את עקרונות התכנית, קובעת את מדיניות התכנית, מאשרת את תכניות ההתערבות של כל יישוב ומאשרת תקציבים להפעלתן. המינהלת מְמַנָּה רכוז ארצי, והוא כפוף לה. רכוז זה אחראי להקמה ולהפעלה של התכנית ביישובים. בכל יישוב מונתה מינהלת יישובית הפועלת באחריות הרשות המקומית. היא מגבשת תכניות התערבות ומעורבת בהפעלתן.

המינהלת הארצית המליצה על מספר תחומי פעילות, כמודל עבודה ראשוני:

- ◆ חיזוק השליטה בשפה העברית והחיבור למורשת ישראל במרכזי תרבות ופנאי.
- ◆ הרחבת העסקתם של מגשרים תרבותיים במרכזי מידע, ייעוץ ותמיכה לנוער בסיכון. מגשרים אלה מכירים את השפה והתרבות של בני הנוער העולים מתרבויות שונות.
- ◆ העסקת מדריכי נוער הדוברים את שפתם של בני הנוער העולים לשם איתור, ליווי ותמיכה של עוברי חוק.
- ◆ הכשרה ופיתוח כוח אדם ובניית כלים טיפוליים מתאימים בשירותים הקיימים.
- ◆ הרחבת פעילות עובדי שטח בשירותים הקיימים (קידום נוער, שירות לנוער וצעירים והשירות לנערה במצוקה), לשם איתור, ליווי וטיפול בנוער עולה בסיכון.
- ◆ קידום ועידוד הפצת תכניות מצליחות ביישובים נוספים, תוך מתן עדיפות לתכניות המשתפות את הוריהם ובני משפחתם של בני הנוער.

המלצות אלה אמורות להתבצע תוך שיתוף פעולה בין כל הגורמים הרלוונטיים המטפלים בבני נוער ומתוך ראייה מערכתית כוללת.

התכנית תוכננה לפעול כפיילוט בארבעה יישובים: אשקלון, נצרת עילית, חדרה ובית שמש כחלק מתכנית לאומית לנוער עולה. היא נערכה, תוכננה ומומנה על-ידי ועדה בין-משרדית (המינהלת הארצית) שכללה נציגים ממשרדי הקליטה, החינוך והרווחה, מעמותת "אשלים" ומהרשויות המקומיות. עמותת "ידידים" נבחרה להפעיל את הפרויקט בערים. בכל עיר, הפעילה את התכנית מינהלת יישובית (אשר כונתה בחלק מן הערים "ועדת היגוי יישובית" או "ועדה מקומית").

המרכז לילדים ולנוער במאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל התבקש להעריך את התכנית, את דרכי הפעלתה ואת תרומתה לבני הנוער העולים המשתתפים בה, לקראת קבלת החלטה האם להרחיב את יישום התכנית ליישובים נוספים.

מחקר ההערכה בוצע בשני שלבים, האחד ב-2004 והשני ב-2006, בשלוש ערים: חדרה, אשקלון ונצרת עילית.¹ מקורות המידע היו מגוונים וכללו בני נוער, מדריכים ורכזים בתכניות, וכן אנשי מפתח ברמת היישוב והמטה. הראיונות נערכו באמצעות כלי מחקר כמותיים ואיכותניים, וכללו מגוון נושאים: המאפיינים והצרכים של בני הנוער המשתתפים בתכנית; המענים שמציעה התכנית בכל עיר לבני הנוער העולים; המערך הארגוני ברמת היישוב וברמה הארצית; וכן, הצלחת התכנית באיתור בני נוער בסיכון ותרומתה לבני הנוער.

ממצאים

1. מאפייני התכנית ומטרותיה - תכנון מול ביצוע

לקראת יישום התכנית ברמה העירונית, המליצה המינהלת הארצית לכלול מספר תחומי פעילות במסגרת מטריית התכנית בכל עיר: מרכזי תרבות ופנאי (בהם יושם דגש לחיזוק ולשיפור השפה העברית), שימוש במגשרים תרבותיים, ליווי ותמיכה בנוער עובר חוק, פיתוח גישות רגישות תרבות בשירותים קיימים (כולל הכשרה והדרכה של עובדים בנוגע לנוער עולה), הרחבת עבודת השטח לשם איתור, ליווי וטיפול בנוער עולה בסיכון.

במקביל, בכל עיר הגישה המינהלת היישובית למינהלת הארצית, ובכלל זה מתן שירותים לכ-500 בני נוער מתוך כ-2,000 בני נוער עולים המתגוררים בכל אחת מהן. נמצאה הלימה בין התכנית לבין המלצות המינהלת הארצית.

בפועל, נמצא כי כשני שלישים (61%) מהתכניות פעלו ביישובים עוד טרם כניסת הפרויקט ונכללו תחת מטריית הפרויקט. בשלב הראשון, כ-40% מהתכניות היו פעילויות פנאי (כגון ספורט ואמנות) ו-35% היו תכניות חניכה שונות המופעלות על-ידי עמותת "ידידים" בתוך בתי הספר. פעילויות לתגבור לימוד ושיפור השפה העברית, מחד, ותכניות לנוער עובר חוק, מאידך, שני תחומים שהיו אמורים לתת מענים לנוער בסיכון גבוה יותר, הופעלו במינן נמוך מאוד.

בשלב השני של ההערכה נמצא כי בנצרת עילית ובאשקלון בוטלו חלק גדול מהפעילויות שהתקיימו בשלב הראשון של ההערכה וכי התכנית הצטמצמה לפעילות במסגרת מועדוני הנוער. הסיבה לכך הייתה קשיים תקציביים שנבעו מעיכובים בהעברת הכספים לרשויות (בשל סיבות ביורוקרטיות הקשורות בניהול השותפות הכספית של משרדי הממשלה). בחדרה, בניגוד לערים האחרות, השינויים היו מינוריים יחסית, משום שמקור המימון וההפעלה של התכנית בעיר היה הקרן לפיתוח חדרה.

¹ לפי התכנון, בית שמש הייתה אמורה להיכלל בתכנית, אך במהלך ההערכה היא פעלה בצורה חלקית בלבד, ובסופו של דבר, הופסקה הפעלתה.

2. אוכלוסיית היעד לעומת המשתתפים בפועל

התכנית אמנם יועדה לנוער עולה בסיכון, אך אוכלוסייה זו לא הוגדרה באופן ברור ומוסכם. אחת הטענות שעלו בערים הייתה שכלל בני הנוער נמצאים בסיכון, ועל אחת כמה וכמה העולים הסובלים גם מקשיי הגירה. וכך, נפתחה התכנית לקבוצה רחבה של בני נוער בעלי רמות שונות של קשיים בתפקוד הלימודי והאישי.

מאפייני בני הנוער המשתתפים בפעילות אינם מעידים על סיכון גבוה ברוב התחומים. בשני שלבי המחקר נמצא כי מרביתם לומדים בבתי הספר, ורובם אף במסגרת לימודית נורמטיבית במסלול עיוני או מקצועי, המוביל לבגרות. שיעורי ההיעדרות מבית הספר דומה לשיעור שנמצא בכלל האוכלוסייה היהודית. גם לגבי התנהגויות סיכון נמצא כי מעורבות המשתתפים בתכנית במעשי אלימות דומה לזו שבקרב כלל התלמידים היהודים. ממצאים אלה מהווים עדות נוספת לכך שהתכנית לא הצליחה להגיע לאוכלוסיות בסיכון רב יותר, אף שפותחה ונהגתה מתוך רצון להתמודד גם עם בני נוער אלה. יחד עם זאת, יש לציין כי הנתונים לגבי שתיית משקאות אלכוהוליים הראו אחוזים גבוהים יותר מסקר ארצי על בני נוער (הראל ואחרים, 2002).

עוד פער בין אוכלוסיית היעד לאוכלוסיית המשתתפים בפועל הוא שיעורם היחסי של בני נוער ישראלים ותיקים בתכנית. מממצאי שני שלבי המחקר עולה שכרבע מבני הנוער בתכנית הם ילידי הארץ. סוגיה זו הועלה בוועדות העירוניות ובמינהלת הארצית. חברי הוועדות התייחסו לחשיבות במתן מענים גם לנוער ותיק, וכן בצורך להימנע מהגדרות סטיגמטיות שירתעו נוער עולה מלהגיע לתכניות הכלולות במסגרת הפרויקט. יחד עם זאת, עולה השאלה אם מלכתחילה הייתה כוונה לקלוט במסגרת התכנית מספר כה גדול של בני נוער ילידי הארץ.

3. בני הנוער בפעילות: דפוסי השתתפות, שביעות רצון ותרומות

דפוסי השתתפות בפעילות

באופן כללי, נרשמה השתתפות ערה של בני הנוער בפעילויות. בני הנוער הגיעו לפעילות המועדונים מספר פעמים בשבוע, ל-4.5-6 שעות בשבוע בממוצע. רובם השתדלו להגיע לפעילות ברציפות, אך, שליש מבני הנוער בחדרה ו-15% מבני הנוער בערים האחרות דיווחו כי לא הגיעו לפעילות במשך מספר שבועות עד מספר חודשים, ברוב המקרים כתוצאה מעיסוקים אחרים או צורך ללמוד. בשלב הראשון נמצא פער בין מספר בני הנוער הרשומים בתכניות לבין מספר המגיעים בפועל.

המידה שבני הנוער רואים בפעילויות הזדמנות למפגש חברתי נבחנה אף היא. הממצאים מלמדים ש-40%-50% מבני הנוער מגיעים רק/גם כדי להיות עם חברים ולדבר עם מדריכים. רובם מבליים זמן משמעותי ביצירת הקשר עם החברים והמדריכים: כל יום או כמעט כל יום עד יומיים או שלושה שבוע.

שביעות הרצון

בני הנוער שיבחו את יחס צוות העובדים בתכנית. במסגרת הפעילות הביעו בני הנוער הערכה לנגישות הרגשית של העובדים, לזמינותם ולהיותם כתובת לפנייה בעת הצורך. רוב בני הנוער (כ-85%) העריכו גם את האווירה הנעימה בפעילויות וכ-90% דיווחו כי באופן כללי הם מרוצים מהפעילות. יש לציין כי

בני הנוער יוצאי אתיופיה בעיר חדרה היו פחות מרוצים מיחס חברי הצוות ומזמינותם, העריכו פחות את הפעילות, וכן, פחות נטו ולהמליץ לחבריהם על הפעילות. ממצא זה מעלה את הצורך לבחון אם ישנו יחס שונה או האם יש צורך בהתאמה תרבותית לצרכים של אוכלוסייה זו.

תרומות התכנית

על-פי דיווח בני הנוער, התרומה המרכזית של הפעילות בכל הערים היא לאיכות שעות הפנאי, ממצא העולה בקנה אחד עם אופי הפעילות במועדונים (העשרה ופנאי). אחוזים לא מבוטלים (45%-60%) דיווחו על תרומה רגשית או על מענה טיפולי בעבורם שכללה עזרה בהתמודדות עם קשיים, ייעוץ ותמיכה. אחוזים נמוכים יחסית דיווחו על תרומה בתחום הלימודי (20%-41%), ממצא העולה בקנה אחד עם המענים הדלים שניתנו בתחום זה.

גם הרכזים נשאלו על תרומות התכנית לבני הנוער ונמצאה התאמה בין דיווחם לדיווח בני הנוער, כלומר התרומות העיקריות שצוינו על ידם היו מתן מענים בשעות הפנאי וכן התרומה החברתית והתמיכה הרגשית.

4. דפוסי העבודה ברמת היישוב

באשקלון ובחדרה מונו רכזים יישובים, אשר מילאו את התפקיד בנוסף למשרתם המלאה, דבר שפגע ביכולתם של היישובים לקדם ולפתח את יישום התכנית.

שיתופי פעולה ברמה העירונית נבחנו לאור אחת המטרות של התכנית לאגד לשולחן עבודה את כל הגורמים הרלוונטיים לטיפול בנוער עולה. בחדרה ובנצרת עילית הייתה קיימת תשתית של שיתופי פעולה בין שירותים מרכזיים ביישוב עוד טרם הפעלת התכנית מסיכון לסיכוי, ובעקבות הפעלתה - הועמקו שיתופי פעולה אלה. באשקלון חל שיפור במצב שיתופי הפעולה הבין-ארגוני בין שני שלבי המחקר. אך, עם זאת, מדיווחי אנשי מפתח ביישוב התברר כי נבנו שיתופי פעולה מוגבלים בהיקפם ובמטרתם וכי הדיונים היו בעיקר סביב בעיות תקציביות ואדמיניסטרטיביות. לדבריהם, הפורום כמעט שלא שימש את המשתתפים בו כמקום להתייעצות הדדית ודיון מקצועי. כמו כן, הייתה בעיה של נתק בין החלטות הוועדה העירונית לבין השטח, דבר שהקשה על יישום החלטות של הוועדה בפועל.

במסגרת הערכת התכנית נבחן נושא תיאום הטיפול בין השירותים ברמת הפרט, אשר נועד לצורך קביעת תכנית טיפולית וכדי לבחון האם הטיפול הולם את צורכי הנער או הנערה. לפי הדיווחים, בשלב הראשון של ההערכה לא נערך תיאום טיפול בין השירותים. בשלב השני דיווחו רכזי התכנית על שיפור בהעברת המידע. בין כרבע ליותר משליש מבני הנוער בערים השונות דיווחו שהופנו דרך הפעילות לשירותים. יחד עם זאת, לא נקבעו נוהלי עבודה מסודרים לגבי תיאום הטיפול בין השירותים ולגבי הפניות הדדיות. מכאן עולה אפוא הצורך למסד קשרים אלה.

5. עבודת המינהלת הארצית

במינהלת הארצית היה ייצוג מקצועי ומשרדי רחב של הגורמים האחראים לטיפול בבני נוער עולים ושיתוף פעולה לצורך תיאום העבודה. אולם, עלו מספר קשיים בעבודת המינהלת: חברי המינהלת לא

השתתפו בפגישותיה באופן סדיר, וכן, הופיעו לפגישות נציגים שמידת ההשפעה והאחריות שלהם במערכת אינה ברורה. וכך, לא תמיד הועברו החלטות המינהלת לשטח. כמו כן, הקשיים הכלכליים שהתכנית נקלעה אליהם גרמו להתמקדות-יתר בצד הבירוקרטי-תקציבי בישיבות, ופחות - בשיח המקצוע. בעיה זו עלתה גם במינהלות היישוביות.

ממצא בולט לגבי עבודת המינהלת מול העמותה המפעילה "ידידים" הוא כי הן לא תיאמו ציפיות באשר להגדרת התפקיד ולתחומי האחריות של העמותה כארגון מפעיל. כמו כן, הרכז הארצי ייצג בו-זמנית את המינהלת הארצית ואת עמותת "ידידים" שהיא ארגון עצמאי אשר הפעיל חלק מפעילויות התכנית. על כן, לעתים נוצרה תחושה של ניגוד אינטרסים בין שני ה"כובעים".

6. יישום תכנית כוללנית לנוער עולה בסיכון - תרומות וקשיים

מדיווח בני הנוער על דפוסי השתתפותם בתכנית, וכן, משביעות רצונם הגבוהה ותפיסתם את תרומת התכנית מתבררות נקודות החוזק של התכנית: היא מציעה למשתתפים מגוון פעילויות העשרה ופנאי והמועדונים משמשים מקום שהות בשעות הפנאי. כמו כן, המועדונים משמשים מקום לקיום יחסי גומלין בין בני הנוער לבין עצמם וליחסי גומלין וליצירה של קשרים משמעותיים בינם לבין מבוגרים משמעותיים וזמינים. כמו כן, ביחס לעבודה בין השירותים נמצא שהתכנית העלתה את המודעות לחשיבות של שיתוף הפעולה ושל הדיאלוג, ובחלק מהערים אף הצליחה להעמיק שיתופי פעולה, ולהגביר החלפת מידע בין השירותים.

אולם, נקודות חוזק אלה מתגמדות לאור הקשיים בהגשמת השאיפה ליצור תכנית מטרייה כוללנית לנוער עולה בסיכון. היישום בפועל לקה בחסר, בעיקר בגלל קשיים תקציביים שגרמו לדלדול, ואף לביטול, של פעילויות רבות בערים שונות. וכך, מהניסיון ליצור תכנית כוללנית עם מגוון מענים, נותרו מועדונים ו"בתים חמים" לבני נוער, המתמקדים כאמור בפנאי והעשרה. מספר בני הנוער המגיעים אליהם נמוך יחסית, בהשוואה למספרם בתכנון (כ-500 בני נוער בכל עיר) ולמספר בני הנוער העולים בערים אלו בכלל (כ-2,000 בני נוער בכל יישוב, לפי דיווח המינהלות היישוביות בהצעות הפרויקט שהוגשו). כמו כן, נוצר חוסר אמון בין המערכות הפועלות ברשויות לבין המינהלת הארצית והעמותה המפעילה, דבר שהקשה על הוצאה לפועל של התכנית.

אתגרים וכיווני פעולה

הגדרת אוכלוסיית היעד של התכנית

הגדרת אוכלוסיית היעד של התכנית בצורה ברורה ומוסכמת תאפשר התאמת מענים טובה יותר וניצול יעיל יותר של משאבים.

גיבוש מנגנונים ליישום תפיסת התכנית לספק מענים כוללניים לבני נוער עולים

תכנית "מסיכון לסיכוי" נבנתה מתוך תפיסה שהמענה לבני נוער עולים בכלל, ואלה מהם המצויים בסיכון בפרט, צריך להיות כוללני ולהתייחס למספר תחומי חיים בעת ובעונה אחת, כגון: שפה, למידה, פנאי והשתלבות חברתית. אולם, ממצאי המחקר מצביעים בבירור שתפיסה זו לא תורגמה לתכנית פעולה ראויה לעשייה בשטח.

שילוב תכניות לשיפור העברית ולתגבור לימודי בין המענים הניתנים בתכנית

כאמור, הוועדה הבין-משרדית שהגתה את התכנית הצביעה על בעיה, שהעלו גם בני הנוער שנבדקו, בשליטה בשפה העברית כאחד הגורמים העיקריים לקושי בשילובם של בני נוער עולים בחברה ובשילובם הלימודי. אף שהוועדה המליצה לשלב לימודי עברית בין תחומי הפעילות בתכנית, הממצאים מורים כי רק בני נוער מעטים קיבלו מענים בתחום זה. לאור הקשיים שחווים בני הנוער והשאפה ליצור תכנית כוללת בעבורם, עולה צורך לשלב גם מענים חשובים אלה כחלק אינטגרלי מהתכנית.

גיבוש דפוסי עבודה בין המינהלת הארצית לעמותה המפעילה

לאור קשיים שעלו בנוגע לתפקוד המינהלת הארצית והעמותה המפעילה עולה צורך בתיאום ציפיות ובקביעת תחומי אחריות ברורים ויעדי עבודה אופרטיביים לכל אחת מהן מול היישובים. בתהליך זה כדאי להתייחס לתפקידה של העמותה בהבניה של המינהלת היישובית. כמו כן, בעת בחירת העמותה המפעילה, חשוב שהמינהלת הארצית תבחן את מידת ההלימה בין תחום ההתמחות של העמותה לבין אופי התכנית ודרישותיה.

לגבי דפוסי העבודה של המינהלת הארצית, יש להתייחס למספר סוגיות:

- ◆ אנשי המקצוע היושבים במינהלת ויכולתם להשפיע על המערכת שהם מייצגים.
- ◆ אופי הנוכחות בישיבות (חובה או רשות) והאפשרות של כל נציג לשלוח מחליף מטעמו.
- ◆ דרכי העברת המידע של הנציגים לרפרנטים העובדים בשטח או באגפים שונים בעירייה.
- ◆ בדיקה והסכמה על התשומות התקציביות והמקצועיות של כל אחד מהנציגים.

בנוסף, עולות מספר שאלות ודילמות ביחס לתפקיד העמותה ולתחומי אחריותה:

- ◆ האם העמותה צריכה לפקח על העבודה בשטח או לייעץ ולהנחות מבחינה מקצועית את הגורמים הרלוונטיים ביישוב?
- ◆ האם העמותה צריכה לתת תשומות ליישובים במידה שווה או להתייחס לשונות בין היישובים, בהתאם לצורך ולמבנה היישוב?
- ◆ האם עמותה מפעילה של הפרויקט יכולה גם להפעיל תכניות שלה במסגרתו? אם כן, האם יש הגבלה על מספרן או על סוגי התכניות שניתן להפעיל?
- ◆ מי אחראי לידע את היישובים בנוגע לתקציבים קיימים או לתקציבים שמתעכבים העומדים לרשות הפרויקט? האם מדובר בתפקיד העמותה או שמא המינהלת הארצית צריכה לקחת על עצמה את התפקיד ולדאוג שהמידע יגיע לשטח?

מנגנוני תיאום

יש צורך בקביעה של מנגנוני תיאום ברורים ומקובלים על כל הגורמים לצורך טיפול אישי בנער או בנערה.

הפקת לקחים מהקשיים התקציביים

יש להפיק לקחים מהקשיים התקציביים שהתגלעו במסגרת הפרויקט ולנסות להימנע ממצבים דומים בעתיד, באמצעות תיאום ציפיות ועדכון היישובים, וכן קבלת החלטות לגבי תכנית פעולה במידה שיתעוררו קשיים אלה.

קידום האחריות היישובית

יש צורך בעבודה משמעותית יותר בקידום לקיחת האחריות היישובית. בהקשר זה יש לדאוג לתכנון מוקפד יותר, ארוך-טווח, להעברה מסודרת של הפרויקט לידי הרשות המקומית. לאור אי-הבנות בין המינהלת הארצית לעמותה המפעילה ביחס לאחריות על תהליך זה, יש להחליט מראש על הגוף שיפעיל ויקח אחריות על תהליך זה. כמו כן, יש לבחון את מידת הידע והניסיון בהוצאה לפועל של תהליך ההסברה ואת העדכון של הגופים הרלוונטיים בנוגע לתהליכים ושינויים יישוביים; לדוגמה, האם יש צורך במשוב תקופתי מכל רשות לגבי עמידתה ביעדים?

הממצאים הוצגו בפני ועדת ההיגוי של המחקר ובפני בכירי המשרד לקליטת עלייה, ושימשו בסיס בשיקולי תקצוב התכנית וחלוקת המשאבים. הממצאים הוצגו גם בפני הצוותים המקומיים בשלוש הערים בשני שלבי מחקר לצורך שיפור וקידום התכנית.

המחקר נערך ביוזמת אשלים ומומן בסיועה.

דברי תודה

חובה נעימה היא להודות לכל אלה אשר סייעו לנו בביצוע המחקר על כל שלביו.

לכל הנערים והנערות במועדונים, בבתים החמים ובפעילויות הנוספות של התכנית, על שתרמו לנו מידע חשוב, על נכונותם למלא את השאלון, לתרום מזמנם ולהתראיין, וכן על השתתפותם בקבוצות המיקוד.

תודות גם למנהלי המועדונים והבתים החמים ביישובים על הליווי ושיתוף הפעולה בשלבים השונים של המחקר.

תודתנו לכל חברי המינהלת הארצית שליוו את המחקר בכל שלביו. תודה מיוחדת לשרה כהן, מהמשרד לקליטת העלייה, שכיהנה כיו"ר המינהלת הארצית; לאיטה שחר, איציק זהבי וחנה פרימק מאשלים; לעמירם קלאוס וטלי יוגב ממשרד הרווחה; לעמיהוד בהט, יעקב מינץ וד"ר אילן שמש ממשרד החינוך; לנתי חי יוסף (הרכז הארצי של התכנית) ושמעון סיאני מעמותת "ידידים"; לסוזי בן-ברוך ואפרת וולך ממשטרת ישראל; ולרחל גינדין מהמשרד לקליטת עלייה.

תודה למרואיינים ביישובים על המידע החיוני ועל הצגת הנתונים ובמיוחד לרכזי התכנית ביישובים: לשלמה קבסה מאשקלון, לתמר טל-בלום מחדרה, לחווה בכר מנצרת עילית ולגילה רונן מבית שמש. תודה לשי יחיאל כהן מנהל מחוז דרום של עמותת "ידידים" על העזרה ביצירת הקשר עם בעלי התפקיד באשקלון.

תודה גם לציון גבאי, שהיה ראש תחום נוער באשלים, ולדוד ציוני, שהיה ראש תחום נוער וצעירים במשרד הרווחה בעת תחילת המחקר על תמיכתם בגיבוש הצעת המחקר והיציאה לדרך.

לבסוף, נודה לעמיתינו במאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל שסייעו לכל אורך הדרך בתמיכה ובעצה. תודה מיוחדת לטלל דולב, מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ולנוער על הליווי ותמיכה לאורך כל הדרך; לשרית אלנבוגן-פרנקוביץ שגיבשה את הצעת המחקר והייתה החוקרת הראשית בשלב הראשון של המחקר; לליאת יורוביץ על עזרתה בעיבוד המידע; למרינה קוניוחוב, למורן גרינוולד ולדינה קייזרמן, על ריכוז עבודת השדה במסירות ובאחריות; למטי מויאל על עריכת הדוח וללסלי קליינמן על ההפקה וההבאה לדפוס.

תוכן עניינים

1	מבוא
2	מערך המחקר
2	1. מטרת המחקר
2	2. אוכלוסיית המחקר
2	3. שיטות המחקר
4	ממצאים
4	1. מאפייני התכנית והפעלתה
7	2. מאפייני בני הנוער המשתתפים בתכנית
11	3. בני נוער מנותקים
11	4. בני הנוער העובדים
12	5. השתלבות חברתית ופעילות פנאי
12	6. התנהגויות סיכון
13	7. קשר בין בני הנוער לשירותים
13	8. דפוסי השתתפות של בני הנוער בפעילות ושביעות רצון
20	9. תרומות התכנית לבני הנוער
24	10. דפוסי עבודה בין שירותים במסגרת התכנית
30	11. קשיים ביישום התכנית ודרכי ההתמודדות עמם
35	אתגרים וכיווני פעולה
35	1. הגדרת אוכלוסיית היעד של התכנית
35	2. גיבוש מנגנונים ליישום תפיסת התכנית לספק מענים כוללניים לבני נוער עולים
35	3. שילוב תכניות לשיפור העברית ולתגבור לימודי בין המענים הניתנים בתכנית
35	4. גיבוש דפוסי עבודה בין המינהלת הארצית לעמותה המפעילה
36	5. מנגנוני תיאום
36	6. הפקת לקחים מהקשיים התקציביים
36	7. קידום האחריות היישובית
37	ביבליוגרפיה
38	נספח א': התכניות שהופעלו ביישובים השונים
39	נספח ב': תחומי פעילות בתכנית "מסיכון לסיכוי" לפי יישוב ושלבי המחקר
40	נספח ג': מאפייני בני הנוער המשתתפים בתכנית

רשימת לוחות

- לוח 1 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער, לפי יישוב - שלב א' 8
- לוח 2 : מאפייני משפחות בני הנוער, לפי יישוב 9
- לוח 3 : דפוסי השתתפות בני הנוער בפעילויות התכנית, לפי יישוב 14
- לוח 4 : דפוסי השתתפות בפעילות בה השתתף הנער בעת הריאיון, לפי יישוב 15
- לוח 5 : השתתפות בני הנוער בפעילויות התכנית, לפי מין ויישוב 17
- לוח 6 : השתתפות בני הנוער בפעילויות התכנית, לפי גיל ויישוב 17
- לוח 7 : השתתפות בני הנוער בפעילויות התכנית, לפי מוצא ויישוב 18
- לוח 8 : הערכת הנער את המדריכים, לפי יישוב 18
- לוח 9 : הערכת הנער את הפעילות, לפי יישוב 20
- לוח 10 : תרומות הפעילות לפי דיווח הנער, לפי יישוב 21
- לוח 11 : תרומה לימודית לבני נוער עם קשיים לימודיים, לפי יישוב 22
- לוח 12 : שינויים שבני הנוער דיווחו כי התחוללו בעקבות השתתפות בפעילויות השונות
וסוג השינוי, לפי עיר 23

לוחות בנספחים

- לוח ג1 : השליטה בשפה העברית של בני הנוער העולים, לפי יישוב 40
- לוח ג2 : מאפייני בני הנוער הלומדים והישגיהם הלימודיים, לפי יישוב 40
- לוח ג3 : תחושות ניכור כלפי בית הספר (מדד מסכם) : השוואה בין ממצאי הסקר הנוכחי
וממצאי סקרים נוספים 41
- לוח ג4 : היבטים שונים של השתלבות חברתית של בני הנוער העולים, לפי יישוב 41
- לוח ג5 : שילוב בין בני נוער עולים וישראלים ותיקים, לפי יישוב 42
- לוח ג6 : השתתפות במעשי אלימות, לפי יישוב ומין 42
- לוח ג7 : שתיית אלכוהול ושימוש בסמים, לפי יישוב ומין 42
- לוח ג8 : קשר עם שירותים בקהילה, לפי מוצא 43

מבוא

בסוף שנת 1998 החליטה ועדת השרים לענייני תפוצות, עלייה וקליטה על הקמת ועדה בין-משרדית לטיפול בבני נוער עולים במצבי סיכון, במטרה להכין תכנית אופרטיבית. הוועדה, בראשות דוד ציוני, מנהל הרשות לנוער וצעירים (דאז) במשרד הרווחה, פעלה ממאי 1999. לאחר כשנתיים של עבודה, הוגשה לוועדת השרים הצעה להפעלת תכנית לאומית **נוער עולה "מסיכון לסיכוי"** בעשרה יישובים, למשך שלוש שנים, במימון משרד העלייה והקליטה, משרד החינוך ומשרד הרווחה, עמותת אשלים והרשויות המקומיות (ציוני ואחרים, 2001).

התכנית מופעלת באחריות המינהלת הארצית אשר גיבשה את עקרונות התכנית, קובעת את מדיניות התכנית, מאשרת את תכניות ההתערבות של כל יישוב ומאשרת תקציבים להפעלתן. המינהלת זיהתה את הצורך בעבודה אינטגרטיבית בין-משרדית ובין-ארגונית, לשם קידום המטרה המשותפת בזירה היישובית. המינהלת ממנה רכוז ארצי, והוא כפוף לה. רכוז זה אחראי להקמה ולהפעלה של התכנית ביישובים. בכל יישוב מונתה מינהלת יישובית הפועלת באחריות הרשות המקומית. היא מגבשת תכניות התערבות ומעורבת בהפעלתן.

המנהלת הארצית המליצה על מספר תחומי פעילות, כמודל עבודה ראשוני (ציוני ואחרים 2001):

- ◆ חיזוק השליטה בשפה העברית והחיבור למורשת ישראל במרכזי תרבות ופנאי.
- ◆ הרחבת העסקתם של מגשרים תרבותיים במרכזי מידע, ייעוץ ותמיכה לנוער בסיכון. המגשרים מכירים את השפה והתרבות של בני הנוער העולים מתרבויות שונות.
- ◆ העסקת מדריכי נוער הדוברים את שפתם של בני הנוער העולם לשם איתור, ליווי ותמיכה של עוברי חוק.
- ◆ הכשרה ופיתוח כוח אדם ובניית כלים טיפוליים מתאימים בשירותים הקיימים.
- ◆ הרחבת פעילות עובדי שטח בשירותים הקיימים (קידום נוער, שירות לנוער וצעירים והשירות לנערה במצוקה), לשם איתור, ליווי וטיפול בבני נוער עולה בסיכון.
- ◆ קידום ועידוד הפצת תכניות מצליחות ביישובים נוספים, תוך מתן עדיפות לתכניות המשתפות את הוריהם ובני משפחתם של בני הנוער.

בשנת 2002 החלה הפעלת התכנית במתכונת של פיילוט, שתוכנן לשלוש שנים, בשלושה יישובים: אשקלון, בית שמש ונצרת עילית. התכנית הורחבה גם לעיר חדרה בעקבות תרומה שהתקבלה מפדרציית טורונטו, למשך שנתיים. עמותת "ידידים" נבחרה להפעיל את התכנית ביישובים: לדאוג להקמת המינהלת היישובית, להיות שותפה בבניית תכנית העבודה היישובית וחלוקת התקציב ולפעול ליישום התכנית והחלטות המינהלת הארצית. בנספח א' מופיעה רשימת הפעילויות בכל עיר.

הוועדה הבין-משרדית פנתה למאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל בבקשה להעריך את הפעלת הפיילוט של התכנית בארבעת היישובים. מחקר ההערכה נועד לבחון את דרכי ההפעלה ותרומת התכנית לבני הנוער העולים המשתתפים בה, לקראת קבלת החלטה האם להרחיב את יישום התכנית ליישובים

נוספים. דוח זה מציג את ממצאי מחקר הערכה ביישובים אשקלון, נצרת עילית וחדרה. התכנית בבית שמש לא יצאה לפועל מסיבות שונות ולכן לא כלולה במחקר זה.

מערך המחקר

1. מטרת המחקר

כאמור, מחקר ההערכה נועד לבחון את דרכי ההפעלה ואת תרומת התכנית לבני הנוער העולים המשתתפים בה. לצורך כך, התמקדה ההערכה במספר סוגיות:

1. **המאפיינים והצרכים של בני הנוער** המשתתפים בתכנית.
2. **המענים שמציעה התכנית** לבני הנוער העולים: סוגי המענים, היקף ההשתתפות, התאמת המענים לצרכים ולמאפיינים של בני הנוער, יישום עקרונות הפעולה של התכנית והתאמה לתחומי הפעילות שהוצעו בתכנית, צורכי הצוותים המפעילים, התפתחות התכנית במהלך ההפעלה ועוד.
3. **המערך הארגוני של התכנית** ברמה היישובית והארצית: אופני העבודה, שיתופי הפעולה, שיתוף במידע ואיגום משאבים, דפוסי העבודה בין הרמה הארצית לרמת היישוב ועוד.
4. **תוצאות התכנית**: ההצלחה באיתור בני נוער עולים בסיכון בשילובם בתכנית, ותרומת התכנית לבני הנוער מנקודת הראות של בני הנוער עצמם.

2. אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כוללת שלוש קבוצות:

1. בני הנוער המשתתפים בתכנית, גילאי 12-18.
2. מפעילי התכניות והרכזים, במגוון המענים של התכנית.
3. חברי הוועדה הבין-משרדית (המינהלת הארצית), אנשי מקצוע ונותני שירותים ברמה היישובית.

3. שיטות המחקר

ההערכה בוצעה בשני שלבים. השלב הראשון של איסוף הנתונים נערך בין החודשים מארס-ספטמבר 2004. השלב השני כלל איסוף נתונים בין החודשים מאי-יולי 2005 בחדרה ובמארס-מאי 2006 באשקלון ובנצרת עילית. מקורות המידע היו מגוונים וכללו בני נוער, מדריכים ורכזים בתכניות, וכן, אנשי מפתח ברמת היישוב והמטה. להלן יוצגו מקורות המידע וכלי המחקר.

3.1 בני הנוער המשתתפים בתכנית

המידע מבני הנוער המשתתפים בתכנית נאסף באמצעות מספר כלי מחקר איכותניים וכמותיים²:

² לא נאסף מידע מבני הנוער ומהרכזים בבית שמש (בעת איסוף הנתונים, פעלה התכנית בצורה חלקית בלבד, ובהמשך - הופסקה הפעלתה) ובנצרת עילית - בבית נעניע (בשל סירוב מתמשך מצד גורמים ביישוב).

- ◆ **שאלון למשתתפים בפעילויות** - בני הנוער המשתתפים בתכנית התבקשו למלא שאלונים בשני שלבי המחקר, בהם נבדקו מאפייניהם וצורכיהם, כגון: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים, לימודיים וחברתיים, שליטה בשפה העברית, התנהגויות סיכון, צורכי ייעוץ וקשר עם שירותים ועם המשפחה. מאפיינים אלה נבחנו בשני השלבים כדי לעמוד על שינויים בצרכים בין שלבי ההערכה באוכלוסיית בני הנוער המשתתפים בתכנית. בנוסף, השאלון שהועבר בשלב השני כלל שאלות על דפוסי השתתפות בתכנית, שביעות רצון, תרומות התכנית לבני הנוער, וכן, הצעות לשיפור התכנית. בשלב הראשון, 719 בני הנוער שהשתתפו בתכנית בחודשים הראשונים להפעלתה מילאו שאלונים: 208 באשקלון, 335 בחדרה ו-165 בנצרת עילית. בשלב השני מולאו 534 שאלונים: 208 באשקלון, 217 בחדרה ו-109 בנצרת עילית. בשני שלבי המחקר, התבקשו חברי צוות הפעילויות לתת שאלונים למילוי גם לבני נוער שבדרך כלל משתתפים בתכנית, אך נעדרו בעת מילוי השאלונים.
- ◆ **קבוצות מיקוד** - בשני שלבי המחקר נערכו קבוצות מיקוד. בסך הכול, נערכו שש קבוצות מיקוד בכל שלב, שתיים בכל יישוב. בני הנוער נשאלו על הפעילות שבה הם משתתפים, על שביעות רצונם ממנה ועל תרומותיה בעבורם, וכן, על הקשר עם המדריכים ומפעילי התכנית.
- ◆ **ראיונות עם נושאים מהפעילות** - בשלב השני של ההערכה רואיינו בטלפון בני נוער שנשרו מהפעילות. הראיונות התמקדו בסיבות לעזיבת התכנית, בשביעות רצונם מהתכנית ובדרכים לשיפורה. בסך הכול, רואיינו תריסר נושאים³: שישה מחדרה ושישה מאשקלון.

3.2 מדריכים ורכזי הפעילות

- ◆ **שאלון רכזי הפעילות** (להלן: הרכזים) - בשלב הראשון של המחקר, המטרה הייתה להכיר לעומק את התכניות השונות שהתקיימו בכל מסגרות העבודה של התכנית נוער עולה "מסיכון לסיכוי": מועדוני הנוער, בתי הספר, חונכות ומסגרות נוספות לנוער בסיכון כמו המרכז לטיפול בנוער בנושא סמים בנצרת עילית. סך הכול, נאסף מידע על 67 תכניות: 31 באשקלון, 29 בחדרה ו-7 בנצרת עילית⁴.
- ◆ **שאלון למדריכים** - השלב השני כלל איסוף מידע על אודות התפתחות התכנית וסיכום הפעילות לקראת סיום התכנית. בסך הכול, רואיינו באמצעות הטלפון 22 מדריכים. בחדרה רואיינו 17 מדריכים ורכזים שעבדו בשישה מועדוני הנוער; באשקלון פעלו שלושה מועדונים ורואיינו שלושת הרכזים שלהם; בנצרת עילית פעל מועדון אחד, ורואיינו שני רכזיו.

3.3 הרכזים היישובים של התכנית

ראיונות פנים אל פנים - בשני שלבי המחקר רואיינו הרכזים היישובים. הראיונות כללו התייחסות לשינויים בתכנית העבודה מתחילת הפעילות ועד לעת ביצוע הריאיון, שיתוף פעולה עם שירותים ביישובים, דפוסי העבודה מול העמותה המפעילה, מקורות המימון של התכנית, תרומות התכנית לבני הנוער וליישוב והצעות לשיפורה.

³ בנצרת עילית לא הצלחנו לקבל מידע על נושאים (אלא רק על בני נוער שעזבו כתוצאה מגיוס לצבא).

⁴ בשל סירוב בנצרת לאסוף מידע בבית נעניע, המסגרת העיקרית שבה התקיימה פעילות התכנית, לא נאסף שם מידע.

3.4 אנשי מפתח ברמת היישוב

ראיונות פנים אל פנים – אנשי שירותים מרכזיים מתחומי הרווחה, החינוך הפורמלי, החינוך הבלתי-פורמלי וקליטת עלייה רואיינו בשני שלבי המחקר. בחירת אנשי המפתח שירואיינו נעשתה בהתייעצות עם חברים מהמינהלת הארצית, עם הרכז הארצי של התכנית ועם הרכזים היישובים; ועל-פי שיקול הדעת של צוות המחקר, שהתבסס על מידע שנאסף בתהליך ההיכרות עם היישובים והתכנית, כשלב מקדים לביצוע המחקר.

מטרת הראיונות הללו הייתה לבחון את התכנית מנקודות מבט רחבות בתחומים שונים: המענים לבני הנוער והתאמה לצרכים והקשר בין השירותים ברמת היישוב - שיתופי פעולה והגדרת יעדים משותפים. בשלב השני נשאלו אנשי המפתח על שינויים שחלו בין שני השלבים בדפוסי עבודה ובשיתוף הפעולה בין השירותים, על קשיים ומכשולים בשיתוף הפעולה, על נקודות חוזק של התכנית, על תרומותיה למערך השירותים ביישוב ולבני הנוער ועל דרכים לשיפור.

בשלב הראשון, רואיינו שמונה אנשים: שלושה באשקלון, שלושה בחדרה ושניים בנצרת עילית. בשלב השני רואיינו עשרה: שלושה בנצרת עילית, ארבעה באשקלון ושלושה בחדרה.

3.5 אנשי מפתח ברמת מטה

ראיונות חברי המינהלת ארצית - בשני שלבי המחקר, רואיינו חברים מהמינהלת הארצית (שישה בכל שלב): נציגי משרדי הממשלה - קליטת העלייה, הרווחה והחינוך; עמותת אשלים; מנהל עמותת "ידידים"; הרכז הארצי של התכנית מעמותת "ידידים". הראיון התמקד בדרך העבודה של המינהלת הארצית, בקשר עם היישובים ועם העמותה המפעילה, שאלות כלליות על התכנית, נקודות חוזק וחולשה ודרכים לשיפור, וכן, בשינויים שחלו בין השלבים וההתמודדות עם קשיים.

ממצאים

1. מאפייני התכנית והפעלתה

פרק זה יסקור את מאפייני התכניות והפעילויות הכלולות במסגרת התכנית "מסיכון לסיכוי", וכן, את דפוסי הפעולה עם בני הנוער. עיקר המידע המוצג בפרק זה התקבל מרכזי התכנית והמועדונים ומהרכזים היישוביים ומהמדריכים בתכניות השונות בשני שלבי המחקר, וכן, ממסמכי רקע על התכנית של המינהלת (ציוני ואחרים, 2001).

1.1 המטרות ומאפייני התכניות שהופעלו

בחינה של מסמכי רקע של הוועדה הבין-משרדית לגבי התכנית, לא העלתה התייחסות ברורה ומוגדרת למטרות התכנית. עם זאת, המליצה המינהלת הארצית על תחומי פעילות ועקרונות מקצועיים לבחירת תכניות (ציוני ואחרים, 2001):

- ♦ **מרכזי תרבות ופנאי**, הפועלים בשעות אחר הצהריים בתוך המתנ"סים ובמועדוני הנוער בהנחיית צוותים מקצועיים בתחומי העשרה.

- ◆ **העסקת מגשרים במרכזי מידע וייעוץ קיימים לנוער** - הרחבת היקף ההעסקה של מגשרים והוספת מגשרים חדשים, כך שבכל מרכז יועסק מגשר מברית המועצות לשעבר ומגשר יוצא אתיופיה.
- ◆ **איתור, ליווי ותמיכה בנוער עולה עובר חוק** - העסקת מדריכי נוער דוברי רוסית ואמהרית, המכירים את התרבויות השונות של בני הנוער. מדריך הנוער פועל במסגרת אחד השירותים הקהילתיים לנוער ביישוב, ובעת הצורך מגיע לתחנת המשטרה כדי להכיר נער שנלכד, לכוונו כיצד לפעול ולהפנותו לאחת המסגרות הקהילתיות.
- ◆ **הכשרה, הדרכה ובניית כלים טיפוליים מתאימים בשירותים קיימים** - השקעה בהכשרה ובפיתוח כוח אדם בשירותים ייעודיים לנוער ברשויות מקומיות, שירחיבו ויבססו גישות רגישות-תרבות בשירותים אלה.
- ◆ **פעילות עובדי שטח בשירותים קיימים, לשם איתור, ליווי וטיפול בבני נוער עולה בסיכון**-תוספת כוח אדם ייעודי לצורך טיפול בנוער עולה בלבד, לאור הקושי של שירותים קיימים לבצע פעילות זו במסגרת מצבת כוח האדם הקיימת.

העקרונות שעליהם מושתת הפרויקט הותוו על-ידי המינהלת הארצית, וכללו (ציוני ואחרים, 2001):

- ◆ **רגישות תרבותית** המביאה בחשבון את הצרכים הייחודיים של בני נוער עולים והכשרת כוח אדם על בסיס עיקרון זה.
- ◆ **שיתוף ושותפות של בני הנוער והוריהם** משלב התכנון ועד הפעלת תכניות בשטח.
- ◆ **מניעת הדרדרות** של בני הנוער למצבים משבריים חמורים יותר.
- ◆ **ראייה יישובית** המחברת בין שירותים מרכזיים לנוער ביישוב לצורכי תכנון וביצוע, וכן, **תיאום ושותפות** בין שירותים.
- ◆ **למידה מתכניות מוצלחות**, וכן, **פיתוח של תכניות חדשות**.

בתחילת 2003 הגישו הערים תכניות עבודה להפעלת הפרויקט. לפי דיווח צוות ההיגוי היישובי כ-500 בני נוער קיבלו שירותים בתכניות. על-פי נתוני הלמ"ס, כ-2,000 בני נוער עולים מתגוררים בכל אחד מהיישובים. רוב התכניות תאמו את המלצות המינהלת וכללו: מרכזי תרבות ופנאי (שבאו לידי ביטוי בחדרה ובאשקלון במועדונים שכונתיים באזורים עתירי עולים, ובנצרת עילית - במועדון בית נעניע הפועל במרכז העיר), מלווים לנוער עובר חוק וקבוצות טיפוליות לנוער עובר חוק, עובדי נוער מאתרים ומגשרי תרבות, וכן, תכניות שהופעלו בבתי הספר ללימוד עברית, לחיזוק מיומנויות למידה ולהקניית ערכים⁵. כמו כן, במסגרת עמותת "ידידים", העמותה המפעילה את הפרויקט כולו, הופעלו תכניות חונכות.

⁵ תכניות אלה נסגרו זמן קצר לאחר השנה הראשונה של הפעלתן כתוצאה מבעיות בתקציב.

לתכניות שהופעלו בערים היו מספר מאפיינים בולטים⁶:

- ◆ כשני שלישים מהתכניות (61%) החלו לפעול קודם להפעלת התכנית "מסיכון לסיכוי", ולא נבנו לצורך התכנית. בחלקן הורחבה הפעילות בעקבות הכנסתן למסגרת "מסיכון לסיכוי".
- ◆ בכל היישובים הוקמו מועדונים או שהפעילות התקיימה במועדונים קיימים המיועדים לנוער עולה. המועדונים מרכזים בתוכם את רוב הפעילויות המובנות של התכנית "מסיכון לסיכוי", ומאפשרים פעילות חברתית, לימודית ואישית בלתי-מובנת. לגבי תחומי הפעילויות, נמצא כי כ-40% מהתכניות הן פעילויות פנאי (כגון פעילויות ספורט ואמנות) ו-35% הן תכניות חניכה שונות המופעלות על-ידי עמותת "ידידים" (בעיקר באשקלון).
- ◆ דרך הפעולה ב-74% מהתכניות היא שילוב של עבודה פרטנית (בעיקר באמצעות תכניות חונכות ותמיכה אישית במועדונים) ושל עבודה קבוצתית עם בני הנוער; 20% מהתכניות כוללות עבודה קבוצתית בלבד.
- ◆ רוב התכניות מופעלות על בסיס שבועי: הפעילות ב-40% מהתכניות מתקיימת פעם בשבוע ובשליש מהתכניות - יותר מפעם בשבוע.
- ◆ בשלב השני של ההערכה נמצא כי בערים נצרת עילית ואשקלון, פעילויות רבות שהתקיימו בשלב הראשון של ההערכה הופסקו עקב עיכוב בהעברת התקציב (ראו הפרק ה' ב' בקשיים). החשב הכללי במשרד האוצר עצר את העברת כספי השותפים מהמשרדים השונים לאשלים בכל התכניות המשותפות, עד שיובהרו ויוסכמו ההליכים המתחייבים להעברת כספי ממשלה לאשלים. מהלך זה פגע בתהליך תקצוב היישובים גם בתכנית זו, והתקציב שהובטח לא הועבר בזמן. כתוצאה מכך, נפגע המהלך השוטף של התכנית כפי שתוכנן. על כן, הופסקה העסקת המלווים לנוער עובר חוק והתכניות ללימוד העברית שהופעלו בבתי הספר. במצב זה, רוב הפעילות בערים אשקלון ונצרת עילית התרכזה במועדונים. בנצרת עילית הפך בית נעני"ע למרכז הפעילות של התכנית בעיר, ובאשקלון התרכזה הפעילות בשלושה מועדונים: "אקסודוס" ו"אתגר" לבני נוער יוצאי ברית המועצות לשעבר ומועדון "מתיא" לבני נוער יוצאי אתיופיה. לגבי מועדון מתיא"א ראוי לציין, כי בעת ביצוע השלב השני של ההערכה היה המועדון בשלבי העברה ממבנה נפרד למתני"ס בשכונה אתרת, מסיבות תקציביות, ומשום שבשכונה שבה ממוקם המתני"ס מתגוררים יוצאי אתיופיה רבים יותר מאשר באזור מועדון מתיא"א. בחדרה, בניגוד לערים האחרות, המשיכה התכנית להתקיים כסדרה מכיוון שהמיון התקבל מתרומה ולא מהממשלה, וכך, לא חל צמצום משמעותי בכוח האדם.

1.2 הצוותים המפעילים

במסגרת המחקר נבחנו נושאים שונים הקשורים לכוח האדם המועסק במסגרת "מסיכון לסיכוי", כגון: היקף הצוותים והשינויים שחלו בין שני שלבי המחקר, רקע אישי ומקצועי, מהות תפקידים והכשרות.

⁶ לפירוט התכניות שהופעלו ביישובים השונים בשני שלבי המחקר, ראו נספח א'.

בשלב הראשון דווח כי בכל תכנית עובדים בממוצע שלושה אנשי צוות. כ-90% מהעובדים מועסקים בשכר והשאר מתנדבים. למרביתם (כ-90%), השכלה אקדמית וניסיון עבודה רלוונטי קודם. מחצית הרכזים עבדו בתכניות שפעלו ביישוב בשנים קודמות והמשיכו לפעול במסגרת התכנית "מסיכון לסיכוי". בשלב השני דווח על מספר גדול יותר של עובדים: שבעה בבית נעני"ע בנצרת עילית, חמישה במועדונים בחדרה ובפעילויות השונות ושלושה עובדים בשכר בממוצע בכל אחד מהמועדונים באשקלון ומעל לעשרה מתנדבים בסך הכול במועדונים המיועדים ליוצאי ברית המועצות לשעבר בעיר זו. בכל הערים דווח על תחלופת צוות עקב השינויים בפעילויות, על עזיבה ועל פיטורין כתוצאה מבעיות כלכליות במועדונים.

יש לציין כי במהלך שני שלבי ההערכה התברר שעובדי האיתור והמגשרים, שתי פונקציות שהומלצו על-ידי המינהלת, עוסקים בפועל בריכוז המועדונים ביישובים חדרה ואשקלון. מצב זה נוצר משום שלא התקבלה החלטה ברורה לגבי האחריות להפעלת המועדונים.

לגבי ליווי מקצועי, הכשרה והדרכה, עלה בשלב הראשון של המחקר כי לרוב הרכזים (87%) יש עם מי להתייעץ במהלך העבודה, בעיקר עם עמיתים לעבודה, אנשי מקצוע מתחומי הרווחה והחינוך הבלתי-פורמלי, ממונים והרכז היישובי. למעלה ממחצית הצוותים המפעילים קיבלו הכשרה במסגרת התכנית שהם-עצמם מפעילים: 61% לפני הפעלת התכנית ו-57% במהלכה. יחד עם זאת, כ-30% מהעובדים לא קיבלו כל הכשרה. זאת ועוד, למעלה ממחצית הרכזים סברו שיש צורך במתן הדרכה בתחומים מיוחדים לעבודה עם נוער עולה בסיכון.

בשלב השני של ההערכה עלה כי באשקלון ובנצרת עילית, אנשי הצוות לא קיבלו הכשרה מסודרת ומוֹבְנֵת, למעט הדרכות שניתנו במסגרת ישיבות הצוות. בחדרה, לעומת זאת, ניתנה הכשרה לצוות שכללה מפגשים עם אנשי מקצוע ולימוד עמיתים. כמו כן, בשלב השני של ההערכה גם עלו ביתר-שאת צורכי הכשרה בנושא עבודה עם נוער עולה בסיכון (בדומה לשלב הראשון) עם דגש על איתור וזיהוי תופעות קיצוניות בקרב הנוער, כגון התמכרויות והתנהגויות סיכון אחרות, ועל דרכים ליישוג של נוער עולה בסיכון. נושאים אלה דווחו גם כקשיים שחווים הרכזים בעבודה מול בני הנוער בתכניות.

2. מאפייני בני הנוער המשתתפים בתכנית

הנתונים שיוצגו בפרק זה נאספו באמצעות שאלונים למילוי עצמי של בני הנוער בשני שלבי המחקר, והם כוללים: מאפיינים סוציו-אקונומיים של בני הנוער; שליטתם בשפה העברית; השתלבותם בבית הספר; מאפיינים חברתיים בולטים; התנהגויות סיכון, צריכת שירותים ועוד. מטרתה של בדיקת המאפיינים היא להצביע על צרכים של בני הנוער המשתתפים בתכנית בכל התחומים הללו ועל הפערים בין אוכלוסיית בני הנוער הפוקדת את התכנית לבין אוכלוסיית היעד, כפי שהוגדרה במסמכי הרקע של התכנית.

על-מנת לבחון שינויים שחלו באוכלוסייה זו, חלק מהמידע יוצג תוך השוואה בין שני שלבי המחקר. כמו כן, ביחס לחלק מממצאים נערכה השוואה לסקרים ארציים על מצבם של בני נוער בישראל (בן אריה וציונית, 2005), לסקר ארצי של התנהגויות סיכון (HBSC) מהשנים 2002-2003 (הראל ואחרים, 2003) ולסקר של בני נוער בפתח תקוה שנערך לצורכי תכנון אסטרטגי של שירותים ותכניות בעיר (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2004)

2.1 מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

מנתוני בני הנוער שהשתתפו בפעילויות של התכנית "נוער עולה מסיכון לסיכוי", שנאספו בשלב א' של המחקר, עולה כי כמחציתם (45%) הם ממוצא ברית המועצות לשעבר, כרבע הם יוצאי אתיופיה (27%) וכרבע הם ישראלים ותיקים (24%). אחוז בני הנוער הישראלים הוותיקים גבוה יותר בחדרה ובנצרת עילית ונמוך יותר באשקלון. הגיל הממוצע של המשתתפים הוא 15 שנים ו-43% הן בנות (לוח 1). בני הנוער ותיקים בארץ (9.6 שנים בממוצע). בחדרה בני הנוער ותיקים יותר (10.8 שנים בממוצע) ובאשקלון - חדשים יותר (7.3 שנים בממוצע).

לוח 1: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער, לפי יישוב - שלב א' (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	סה"כ	
100	100	100	100	מוצא ¹ - סה"כ***
28	31	9	24	ישראל
56	34	53	45	בריה"מ לשעבר
4	33	34	27	אתיופיה
12	2	4	4	"אחר"
100	100	100	100	גיל - סה"כ
35	39	35	37	עד 14
44	43	37	41	15-16
21	18	28	22	+17
15.2	15	15.3	15	גיל ממוצע (בשנים)
34	55	31	43	מין - בנות***
100	100	100	100	ותק ² - סה"כ***
45	10	24	26	עד 5 שנים בארץ
23	21	21	20	6-10 שנים בארץ
32	69	55	54	+11 שנים בארץ
7.3	10.8	9.7***	9.6	ותק ממוצע (בשנים)

*** הבדלים מובהקים לפי יישוב, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$)

- ¹ הגדרות קטגוריות המוצא: ישראל - בני נוער שנולדו בישראל ושהוריהם נולדו בישראל או שהוריהם נולדו בחו"ל ועלו עד שנת 1988. אתיופיה - בני נוער שנולדו באתיופיה או בישראל אך הוריהם נולדו באתיופיה ועלו לישראל משנת 1980 ואילך; בריה"מ לשעבר - בני נוער שנולדו בברית המועצות לשעבר או בישראל אך הוריהם נולדו בברית המועצות לשעבר ועלו לישראל משנת 1989 ואילך; "אחר" - בני נוער שנולדו בארצות אחרות או בישראל, אך הוריהם נולדו בארצות אחרות ועלו לישראל משנת 1989 ואילך.
- ² הוותק חושב רק בעבור בני הנוער ילידי חו"ל ואינו כולל בני נוער ילידי הארץ שהוריהם נולדו בחו"ל.

בין שני שלבי המחקר חלו מספר שינויים במאפיינים האישיים של בני הנוער. בשלב ב' בחדרה עלה שיעור יוצאי אתיופיה בפעילויות (מ-33% בשלב א' ל-41% בשלב ב'), ככל הנראה בשל התחלת הפעלת "הפרויקט הלאומי ליוצאי אתיופיה" בעיר ומיקוד הפעילות בקבוצת אוכלוסייה זו. לעומת זאת, באשקלון ירד אחוז בני הנוער יוצאי אתיופיה (מ-34% ל-14%). רכז מועדון מתי"א, מועדון ליוצאי

אתיופיה בעיר, דיווח על מחסור בתקציבים ובמתן מענים במסגרת המועדון, דבר שהוביל לירידה בהשתתפות בני הנוער יוצאי אתיופיה.

באשקלון עלה אחוז בני הנוער ממוצא ברית המועצות לשעבר מ-34% בשלב א' ל-79% בשלב ב' ובנצרת עילית - מ-56% ל-65%. בנצרת עילית דיווח הרכז על הפניית בני נוער מברית המועצות לשעבר על-ידי שירותים בקהילה.

רבע מכלל בני הנוער בתכנית חיים במשפחות חד-הוריות. שיעור זה אף גבוה יותר באשקלון (32%) (לוח 2). לשם השוואה, בתקופה מקבילה (2004), גדלו במשפחות חד-הוריות 27% מילדי העולים ו-10% מהילדים הוותיקים בארץ (בן-אריה ואחרים, 2005).

לוח 2: מאפייני משפחות בני הנוער, לפי יישוב (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	סה"כ	
24	20	32	25	משפחות חד-הוריות***
73	70	60	68	ראש משפחה עובד*
100	100	100	100	הערכת בני הנוער את המצב הכלכלי של משפחתם – סה"כ
9	19	8	13	טוב מאוד
31	28	18	25	טוב
37	33	24	31	ממוצע
20	17	36	23	לא כל כך טוב
3	3	14	8	בכלל לא טוב
100	100	100	100	השכלת האמהות – סה"כ***
8	27	30	24	בית ספר יסודי / לא למדה כלל
10	9	10	9	חטיבת ביניים / בית ספר מקצועי
37	35	20	30	תיכון
45	29	40	37	על-תיכונית / אקדמית
100	100	100	100	השכלת האבות – סה"כ***
9	31	30	26	בית ספר יסודי / לא למד כלל
10	10	7	9	חטיבת ביניים / בית ספר מקצועי
35	29	21	27	תיכון
46	30	42	38	על-תיכונית / אקדמית

* הבדל מובהק לפי יישוב, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.05$).
 *** הבדלים מובהקים לפי יישוב, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$).

משפחות בני הנוער בתכנית באשקלון היו במצב הסוציו-אקונומי החלש ביותר בהשוואה לשאר היישובים (לוח 2): רק ב-60% ממשפחות בני הנוער ראש המשפחה עבד, לעומת כ-70% בחדרה ובנצרת

עילית; ומחצית בני הנוער העריכו את המצב הכלכלי של משפחתם כלא כל כך טוב או בכלל לא טוב, לעומת 20% בחדרה ו-23% בנצרת עילית.

השכלת ההורים באשקלון ובחדרה נמוכה באופן משמעותי מאשר בנצרת עילית. הדבר נובע מהשיעורים הגבוהים של משתתפים יוצאי אתיופיה באשקלון ובחדרה, שרבים מההורים סיימו רק בית ספר יסודי או לא למדו כלל (לוח 2).

2.2 השליטה בשפה העברית של בני הנוער העולים

הוועדה הבין-משרדית שהגתה את התכנית "נוער עולה מסיכון לסיכוי" הצביעה על בעיות בשפה העברית כאחד הקשיים העיקריים של בני הנוער העולים. קושי זה משפיע על ההצלחה בלימודים, על ההשתלבות החברתית ועל הרגשת שייכות לקהילה (ציוני ואחרים, 2001). בסקר נשאלו בני הנוער העולים (ממוצא ברית המועצות לשעבר, אתיופיה ואחר) אם הם יכולים לבצע פעולות שונות בעברית והתלמידים מביניהם נשאלו על ביצוע מטלות לימודיות בעברית במסגרת בית הספר. הממצאים מצביעים על כך שאף שבני הנוער ותיקים יחסית בארץ, הם עדיין התקשו בשימוש בעברית (לוח ג1 בנספח ג'). אמנם, שיעורים גבוהים יחסית דיווחו שהם יכולים לבצע פעולות שונות בעברית, לדוגמה, 86% מבינים שיחה בעברית בין שני ישראלים ותיקים, ו-74% יכולים למלא טופס בעברית באופן חופשי או כמעט חופשי. אולם, אחוזים לא מבוטלים דיווחו שהם מתקשים לבצע פעולות אלה. לדוגמה, 27% מתקשים לכתוב מכתב בעברית ו-20% מתקשים לשוחח בעברית. הקושי רב יותר בביצוע מטלות לימודיות בעברית: רק כ-65% מהתלמידים דיווחו שהם יכולים לענות על שאלות בבחינות בעברית, להכין שיעורי בית ולענות על שאלות בכיתה בעברית ללא קשיים כלל. באשר לכך, מהספרות עולה כי דיבור שוטף אינו מעיד בהכרח על רכישת שפה ברמה המאפשרת קריאה וכתובה לצורכי למידה בבית הספר. שיחה יום-יומית שוטפת בעברית עלולה ליצור אשליה של יכולת מעקב אחר הלימודים בכיתה, אך למעשה, מדובר לעתים במצב של נשירה סמויה (יודוביצקי, 2002 בתוך: סבר, 2005). ביטוי נוסף לקושי של המשתתפים העולים בעברית מצאנו בשגיאות כתיב רבות ובניסוחים לקויים בחלק ניכר מהשאלונים שהם מילאו.

2.3 עיסוק עיקרי של בני הנוער

אף שאחת המטרות של התכנית הייתה להציע מענה לבני נוער מנותקים, הרוב המכריע (95%) מבני הנוער המשתתפים בתכנית לומדים. לא נמצאו הבדלים בנושא זה לפי מוצא, יישוב ומין. לשם השוואה, בשנת 2003, 98.1% מבני הנוער היהודים גילאי 14-17 למדו בבית ספר (בן-אריה, ציונית וקמחי, 2004). בשלב ב' של המחקר שוב נמצא כי 95% מהמשתתפים, ואף יותר, לומדים.

2.4 מאפייני התלמידים

הרוב המכריע (93%) מתלמידי כיתות י"ב לומדים במסלול המוביל לתעודת בגרות: מרביתם (72%) במסלול לתעודת לבגרות מלאה, וכחמישית (21%) במסלול לבגרות חלקית. בחדרה, 81% לומדים במסלול לבגרות מלאה, לעומת 60% באשקלון ו-66% בנצרת עילית. יחד עם זאת, 62% מכלל התלמידים קיבלו ציון נכשל אחד לפחות בתעודה האחרונה. בנצרת עילית, שיעור זה גבוה הרבה יותר ועומד על 81% (לוח ג2 בנספח ג'). לשם השוואה, במחקר שנערך בפתח תקווה באמצעות מדגם מייצג רק 42% קיבלו לפחות ציון נכשל אחד בתעודה האחרונה (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2004). המצב

הלימודי של הבנים המשתתפים בתכנית פחות טוב משל הבנות: רק 61% מהם למדו לבגרות מלאה וכרבע מהם (24%) נכשלו בארבעה מקצועות או יותר (בקרוב הבנות – 86% ו-12%, בהתאמה).

2.5 היעדרויות מבית הספר

היעדרויות מלימודים יכולות להוות סממן מקדים לנשירה גלויה וביטוי לקושי בהסתגלות לבית הספר. ניתן להניח כי עצם ההיעדרות פוגעת בסיכויי ההצלחה בלימודים. בסקר הנוכחי נמצא כי חלק ניכר (44%) מהתלמידים נעדרו מבית הספר למשך יום שלם פעם אחת או יותר בחודש שקדם למילוי השאלון (ולא בשל מחלה או חופש); 26% מהם נעדרו שלוש פעמים או יותר. ממצא זה דומה לשיעור שנמצא בקרב התלמידים היהודים (28%) בסקר ארצי (HBSC) (הראל ואחרים, 2003).

2.6 תחושת ניכור מבית הספר - מדד מסכם

בלוח ג3 בנספח ג' מוצג מדד מסכם של תחושת ניכור מבית הספר. המדד כולל חמישה ביטויי ניכור: התלמיד אינו אוהב את בית הספר; והתלמיד בהחלט לא מסכים או לא מסכים עם ההיגדים הבאים: החוקים והכללים בבית הספר שלי הוגנים, אני מרגיש שייך לבית הספר שלי, המורים שלי מתייחסים אליי בצורה הוגנת, המורים שלי מתעניינים בי כאדם. כמחצית (51%) התלמידים מאופיינים בביטוי אחד לפחות של תחושת ניכור כלפי בית הספר, מתוכם 15% מאופיינים בשלושה ביטויים או יותר. לא נמצאו הבדלים לפי יישוב, מוצא ומין ולא נמצא הבדל בין התלמידים בסקר הנוכחי לתלמידים היהודים בסקר ארצי (HBSC) (הראל ואחרים, 2002). _כמו כן, התמונה המתקבלת מראה פחות תחושת ניכור מבית הספר מאשר השיעורים שהתקבלו בסקר שנערך בפתח תקווה (לוח ג3).

3. בני נוער מנותקים

אחד המדדים הבולטים לסיכון, אשר הודגש גם על-ידי המינהלת הארצית של התכנית "מסיכון לסיכוי" (ציוני ואחרים, 2001), הוא שיעור הנשירה הגלויה הגבוה בקרב בני הנוער העולים. בשני שלבי המחקר נמצא כי עד 3% בלבד מבני הנוער בתכנית לא למדו בכלל ולא עבדו. לשם השוואה, בשנת 2003, שיעור כפול (6.3%) מבני הנוער היהודים, גילאי 15-17, לא למדו ולא עבדו (בן-אריה ואחרים, 2004). ממצאי המחקר הנוכחי מראים כי בשני השלבים לא השתנתה אוכלוסיית בני הנוער המגיעים לתכנית, וכי העבודה בתכנית התמקדה בבני נוער לומדים שאינם בקצה רצף הסיכון.

4. בני הנוער העובדים

בשלב הראשון דיווחו 11% מבני הנוער שהם עובדים בהיקף כלשהו. אחוז זה גבוה ביחס לכלל בני הנוער היהודים בני 15-17 שעבדו ב-2003 אשר עמד על 7.3% (בן-אריה ואחרים, 2004). יותר מ-60% מבני הנוער דיווחו כי עבודה בשכר והמצב הכלכלי שלהם ושל משפחתם הם נושאים שמעסיקים אותם. כאמור, 25% מבני הנוער חיים במשפחות חד-הוריות, וב-32% מהמשפחות ראש המשפחה אינו עובד. נתונים אלה מחזקים את הסברה שאחוז גבוה עוד יותר מבני הנוער היו מעוניינים לעבוד, אך התקשו למצוא עבודה בשל המצב התעסוקתי הקשה שהיה בארץ בתקופה שבה מילאו את השאלונים.

5. השתלבות חברתית ופעילות פנאי

בדומה להשתלבות בבית הספר, גם השילוב החברתי מהווה רכיב מרכזי בחשיבותו בתהליך הקליטה של בני הנוער. בני הנוער נשאלו על היבטים שונים של השתלבותם החברתית בכלל ועל הקשר עם ישראלים ותיקים בפרט (לוח ג' 4 בנספח ג'). נראה, כי מצבם החברתי של בני הנוער העולים טוב וכי הם משולבים היטב בחברה הכללית. רק 9% דיווחו שחסרים להם חברים. אף שחלק ניכר (38%) מבני הנוער העולים רוצים שיהיו להם יותר חברים ישראלים ותיקים, לשאלה עם מי הם מעדיפים להיות בפעילויות ובחוגים, ענו כמחצית (49%) מהם כי לא משנה להם; 30% ענו כי הם מעדיפים פעילויות המשלבות בני נוער עולים ובני נוער ישראלים ותיקים; ואחוזים בודדים ציינו כי הם מעדיפים פעילות המשלבת רק עולים או רק ישראלים ותיקים. נמצא עוד כי בני הנוער רואים אחריות הדדית של העולים ושל הישראלים הוותיקים לקשיים בשילוב העולים בחברה: 27% מכלל בני הנוער הסכימו כי בני נוער ישראלים ותיקים אינם רוצים לשלב עולים; 30% הסכימו כי בני נוער עולים אינם רוצים להשתלב בחברת ישראלים ותיקים (לוח ג' 5 בנספח ג').

6. התנהגויות סיכון

השילוב בין הגירה לגיל ההתבגרות טומן בחובו פוטנציאל להתנהגויות סיכון, כגון: אלימות, שתיית משקאות אלכוהוליים ושימוש בסמים. אחת הסיבות המרכזיות להגיית התכנית "מסיכון לסיכוי" הייתה ריבוי הדיווחים על מצבי הסיכון שבהם מצויים בני הנוער העולים; ובכלל זה דיווח של משטרת ישראל על עלייה בשיעור בני הנוער העולים עוברי החוק (ציוני ואחרים, 2001). בדיקה של התנהגויות סיכון בקרב בני הנוער המשתתפים בתכנית עשויה לשמש בסיס לאיתור בעיות בקרב בני הנוער ופתח לחשיבה על מענים הולמים. בחלק זה יובאו ממצאים על אלימות, שימוש באלכוהול ושימוש בסמים (לוחות ג' 6-7 בנספח ג').

6.1 אלימות

כחצי (46%) מכלל בני הנוער המשתתפים בתכנית היו מעורבים בקטטות מחוץ לשטח בית הספר ו-38% בשטח בית הספר, לפחות פעם אחת בשנה האחרונה. שלושים ותשעה אחוזים השתתפו בהטרדות או הצקות לתלמיד אחר בשטח בית הספר (לוח ב' 6). בדומה, בסקר ארצי (HBSC) משנת 2002 דיווחו 37.6% מכלל התלמידים היהודים כי השתתפו במעשי בריונות, הטרדות או הצקות בשטח בית הספר לפחות פעם אחת בשנת הלימודים (הראל ואחרים, 2003).

שיעור הבנים שהיו מעורבים בקטטות בבית הספר כפול משיעור הבנות (50% ו-23%, בהתאמה). סקר ארצי (HBSC) משנת 2002 מראה שיעורים דומים: 51.4% מהבנים ו-24.6% מהבנות (הראל ואחרים, 2003).

6.2 שימוש באלכוהול

אחד מכל שלושה בני נוער שתה אלכוהול אי-פעם עד שכרות: 39% מהבנים ו-20% מהבנות (לוח ג' 7). בקרב התלמידים היהודים בסקר ארצי (HBSC, 2002) נמצאו אחוזים נמוכים יותר: אחד מכל חמישה; 26.3% מהבנים ו-15.7% מהבנות (הראל ואחרים, 2003).

6.3 שימוש בסמים

כעשירית (9%) מכלל בני הנוער דיווחו שהם עצמם ניסו סמים (בעבר או בהווה). בסקר ארצי HBSC (2002), בקרב בני נוער עולים מכיתות י' דווח על 13% שהשתמשו בסמים מסוג כלשהו.

7. קשר בין בני הנוער לשירותים

מהספרות המקצועית עולה כי ישנם שירותים רבים לבני נוער הניתנים על-ידי גופים ממשלתיים, על-ידי רשויות מקומיות ומגוון ארגונים התנדבותיים ופרטיים. אולם, עקב חוסר מידע, אין באפשרותנו לאמוד את להיקף הכיסוי של שירותים אלה. זאת ועוד, ישנן עדויות רבות על כך שפיצולה של מערכת השירותים ומורכבותה מונעים את הספקתם של השירותים לרבים מבני הנוער (דולב, 2000). כדי להעריך טוב יותר את המאפיינים ואת הצרכים של בני הנוער, נכללו בסקר נכללו שאלות לגבי דפוסי הקשר של בני הנוער עם שירותים בקהילה. הממצאים העיקריים מובאים בלוח 8 בנספח ג'.

חלק ניכר (41%) מבני הנוער היו בקשר עם שירות כלשהו בשלושת החודשים שקדמו לסקר: 48% מבני הנוער שמוצאם מברית המועצות לשעבר, 39% ממוצא אתיופי ו-26% ממוצא ישראלי. כחמישית (21%) פנו לשירות אחד ו-5% - לארבעה שירותים או יותר. לכל שירות פנו עד 15% מבני הנוער. השירותים העיקריים שאליהם פנו בני הנוער הם שירותי הרווחה, היחידה לקידום נוער ומגשרת.

8. דפוסי השתתפות של בני הנוער בפעילות ושיעור רצון

8.1 דפוסי השתתפות

בני הנוער התבקשו להתייחס לפעילויות שבהן נטלו חלק, לתדירות ורציפות הגעתם לפעילות ולסיבות העיקריות להשתתפות.

♦ **היקף ההשתתפות בתכנית:** בעת ביצוע השלב השני של המחקר, השתתפו בתכנית באשקלון כ-200 בני נוער, בדומה למספרם בשלב הראשון. גם בנצרת עילית השתתפו בשלב השני של המחקר 200 בני נוער. קשה לבחון שינויים בהיקף ההשתתפות בנצרת עילית, משום, שכאמור, הייתה בעיה בשלב הראשון בהיענות למילוי השאלונים במועדון בית נעני"ע, שבו התנהל חלק הארי של מימוש התכנית ביישוב. עם זאת, לפי דיווח רכז המועדון, בשלב השני של המחקר חלה עלייה במספר בני הנוער שביקרו במועדון והוא עמד על כ-150 בהשוואה ל-90 בני נוער בסוף שנת הפעילות הראשונה. בחדרה, דווח על מספר גדול יותר של משתתפים (335), עלייה יחסית לשלב הראשון (217 בני נוער).

♦ **דפוסי ההשתתפות בפעילויות (לוח 3)** - כמחצית בני הנוער בכל הערים משתתפים בפעילות אחת, ובין 42% ל-48% משתתפים בשתי פעילויות ויותר. הממצאים מראים כי רוב בני הנוער מגיעים לפעילויות מספר פעמים בשבוע. בין 43% ל-47% מבני הנוער מגיעים לפעילויות יותר משלוש פעמים בשבוע. כרבע מבני הנוער בחדרה ובנצרת עילית מגיעים לפעילות פעמיים בשבוע, וכך גם 40% באשקלון. בממוצע שבועי, בני הנוער משתתפים בפעילויות השונות כארבע וחצי שעות בחדרה, כ-5.5 שעות בנצרת עילית וכ-6 שעות באשקלון.

מכיוון שמועדוני הנוער פתוחים גם לבני נוער שאינם בהכרח מעוניינים להשתתף בפעילות מובנית, נבחנה גם הפונקציה החברתית של המועדון. בני הנוער נשאלו האם הם מגיעים למועדון כדי להיות עם חברים או לדבר עם מדריכים. מדיווח בני הנוער עולה כי תופעה זו שכיחה למדי (לוח 3):

כמחצית בני הנוער באשקלון ובנצרת עילית דיווחו על כך. בחדרה, 43% מבני הנוער דיווחו כך, יותר בקרב בני 15 ומעלה (כמחצית) מאשר הצעירים יותר (כשליש). יתר מזאת, בני הנוער מבליים זמן משמעותי ביצירת קשר עם חברים ומדריכים: כשליש מגיעים למועדון כל יום או כמעט כל יום. בין 26% ל-40% מגיעים פעמיים או שלוש בשבוע, והם מבליים באשקלון ובחדרה כשש שעות שבועיות בממוצע ובנצרת עילית אף יותר: 15.5 שעות.

לוח 3: דפוסי השתתפות בני הנוער בפעילויות התכנית, לפי יישוב (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	
מספר הפעמים שבהן משתתף הנער בפעילות בשבוע			
27	28	17	פעם אחת
26	26	40	שתי פעמים
47	46	43	שלוש פעמים ויותר
ממוצע מספר השעות בשבוע של השתתפות בפעילות מובנית במועדון			
5.45	4.56	6.17	
מספר הפעילויות שבהן משתתף הנער			
4	6	9	אף פעילות
48	49	49	פעילות אחת
48	45	42	שתי פעילויות ויותר
הנער מגיע למועדון נוער רק או גם כדי להיות עם חברים או לדבר עם המדריכים			
56	43	53	
תדירות ההגעה למועדון נוער כדי להיות עם חברים או לדבר עם המדריכים			
31	30	38	כל יום או כמעט כל יום
26	40	34	פעמיים או שלוש פעמים בשבוע
24	17	9	פעם בשבוע או פחות
19	13	19	לא קבוע
מספר שעות בממוצע בשבוע שהנער שוהה במועדון נוער כדי להיות עם חברים או לדבר עם המדריכים			
15.56	6.35	6.29	

♦ **רציפות הגעה** - לפי דיווח בני הנוער, מרביתם החלו להשתתף תכנית בתקופת השלב השני. ראוי לציין שבניגוד לכך דיווחו הרכזים כי רוב המשתתפים בשלב השני של ההערכה בנצרת עילית ובחדרה, השתתפו גם בשלב הראשון. עם זאת, באשקלון דווח כך על כמחצית בני הנוער במועדונים של ברית המועצות לשעבר ורק מיעוטם במועדון של יוצאי אתיופיה.

עוד נמצא בשלב השני של המחקר, כי רוב בני הנוער, כ-80%-90%, משתדלים להגיע לפעילות ברציפות (בכל/רוב הפעמים שהפעילות מתקיימת) (לוח 4). יחד עם זאת, שליש מבני הנוער בחדרה ו-15% מבני הנוער באשקלון ובנצרת עילית לא הגיעו לפעילות בין מספר שבועות למספר חודשים, אף שהיו אמורים להגיע. ברוב המקרים הסיבה לכך הייתה עיסוקים אחרים, כגון צורך ללמוד, וחוסר חשק. למרות זאת, ממצאים אלה מצביעים על שיפור מהשלב הראשון של המחקר. בשלב הראשון נמצא פער גדול בין מספר בני הנוער הרשומים בתכניות לבין הנוכחים בפועל: בכל

תכנית רשומים 53 בני נוער בממוצע, אולם, הנוכחות במפגשים עומדת על 17 בני נוער בממוצע. להערכת הרכזים, אי-הסדירות בהגעה נובעת מסיבות התלויות בבני הנוער עצמם: סיבות אישיות (צורך ללמוד, עבודה בשעות אחר הצהריים וכדומה), חוסר רצון להשתתף וקושי לעמוד בכללי ההתנהגות המצופים בתכנית. סיבות אלה עלו גם בדיווח בני נוער שלא הגיעו באופן סדיר לפעילות בשלב השני של ההערכה. דיווח הרכזים ובני הנוער מעיד על תופעת "הדלת המסתובבת" בפעילויות: בני הנוער נכנסים ויוצאים לסירוגין מהפעילות, תופעה שהייתה כאמור, יותר מורגשת בשלב הראשון של המחקר.

על אף השיפור, מעניין לציין שהקושי בהתמדה ונשירת בני הנוער מהתכניות הועלה בשני שלבי ההערכה בין הקשיים שחווים הרכזים. הם דיווחו על ניסיון ליצור מעקב אחר בני נוער שאינם מגיעים ועל הצעה של פעילויות אלטרנטיביות לבני נוער המשתעממים בפעילות. אישור לכך התקבל בראיונות בני הנוער הנושרים אשר דיווחו כי טלפנו אליהם לשם בירור הסיבות לאי-הגעתם וכי עדכנו אותם לגבי פעילויות נוספות הקיימות בתכניות.

לוח 4: דפוסי השתתפות בפעילות בה השתתף הנער בעת הריאיון, לפי יישוב (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	
61	76	67	נערים חדשים בפעילות במהלך השלב השני של הסקר
			התדירות שבה הנער משתתף בפעילות
72	50	57	בכל פעם או כמעט בכל פעם שהפעילות מתקיימת
18	28	26	בחלק גדול מהפעמים
3	13	13	במחצית הפעמים
7	9	4	בחלק קטן מהפעמים
			דרכים עיקריות שבאמצעותן הגיע הנער לפעילות בפעם הראשונה#
54	40	65	חברים סיפרו לו על הפעילות
--	11	12	סיפרו לו על הפעילות בית הספר
21	15	12	הגיע בעצמו
23	41	12	המדריך בפעילות פנה אליו
--	8	7	ראה מודעה או פרסום
			הסיבות העיקריות שבגללן מגיע הנער לפעילות#
78	46	80	כדי ללמוד דברים חדשים
35	31	43	כדי לפגוש חברים או להכיר חברים חדשים
16	10	15	כדי לדבר על בעיה או התלבטות שלו

האחוזים אינם מסתכמים ב-100 מאחר שבני הנוער יכלו לענות יותר מתשובה אחת

♦ **דרכים עיקריות שבאמצעותן הגיע הנער לפעילות בפעם הראשונה (לוח 4) -** כשנשאלו בני הנוער כיצד הגיעו לפעילות בפעם הראשונה, התשובה השכיחה ביותר הייתה דרך חברים שסיפרו עליה (בין 40% ל-65% בערים השונות דיווחו על כך). בחדרה ובנצרת עילית בלטה גם הפנייה הישירה ממדריכי הפעילויות (41% ו-23%, בהתאמה); זאת, לעומת 12% באשקלון. בחדרה ובנצרת עילית לא נמצאו הבדלים בדרכי ההגעה לפי מין, גיל או מוצא. באשקלון, אחוז גבוה יותר מבני הנוער

יוצאי אתיופיה הגיעו לפעילות לאחר פנייה ישירה של המדריך (32%, לעומת כ-10% מיוצאי ברית המועצות לשעבר וישראלים ותיקים), ואחוז גבוה יותר של בני נוער ישראלים ותיקים ויוצאי ברית המועצות לשעבר הגיעו דרך חברים (65% לעומת 40% מיוצאי אתיופיה).

◆ **סיבות עיקריות להגעה לפעילות** (לוח 4) - בכל הערים, בעיקר באשקלון ובנצרת עילית, הסיבה השכיחה להגעה לפעילות היא כדי ללמוד דברים חדשים (80% ו-78%, לעומת 46% בחדרה). סיבות חברתיות ציינו בין 30% ל-40% בערים השונות. הצורך לדבר על בעיות והתלבטויות אישיות צוין בידי כ-15% מבני הנוער באשקלון ובנצרת עילית ו-10% מבני הנוער בחדרה. בנצרת עילית צוינה סיבה זו בעיקר בקרב בני נוער עולים מברית המועצות לשעבר (24%).

◆ **שיעורי ההשתתפות של בני הנוער במסגרת הפעילות** (לוח 5) - כדאי לציין שבני הנוער קיבלו רשימה של פעילויות ספציפיות המתקיימות ביישובים ובכל מועדון, ואלה מוינו בעזרת רכזי התכניות לפי תחום פעילות דומיננטי. להלן יוצגו היקפי ההשתתפות בתחומי הפעילות השונים **לפי יישוב**:

- באשקלון ובנצרת עילית תחומי הפעילות השכיחים ביותר הם של העשרה וחוגים (74% ו-86%, בהתאמה, ציינו אותם). ממצא זה עולה בקנה אחד עם דיווח רכזי הפעילויות שהפעילות המרכזית הניתנת במסגרת המועדונים ביישוב היא העשרה וחוגים, ועם דיווח רוב בני הנוער בערים אלה כי הסיבה העיקרית להגעה לפעילות היא כדי ללמוד דברים חדשים. בחדרה דיווחו 43% על השתתפות בפעילויות של העשרה וחוגים.

- בין כרבע ליותר משליש בערים השונות משתתפים בפעילויות פנאי והפגה.

- בחדרה דיווחו כמחצית המשתתפים על פעילות בתחום המנהיגות. גם בנצרת עילית בלט שיעור המשתתפים בתכניות מנהיגות (37%).

- בשלוש הערים נמצאו אחוזים נמוכים יחסית של בני נוער שקיבלו סיוע לימודי ופעילויות לשיפור השפה העברית: 19% באשקלון, 14% בחדרה ורק 3% בנצרת עילית; וזאת, אף שאלה היו תחומי הפעילות המומלצים בתכנית (לפי מסמך ציוני ואחרים, 2001). נמצאו הבדלים מובהקים בערים לפי מוצא, מין וגיל, שיכולים לשפוך אור על העדפות של קבוצות אוכלוסייה שונות או על חלוקה לקבוצות על-פי המאפיינים הללו בתכניות (לוח 5-7).

הבדלים לפי מין (לוח 5): בחדרה, אחוזים גבוהים יותר באופן משמעותי מהבנות משתתפות בתכניות העשרה וחוגים ובתכניות מנהיגות (55% מהבנות לעומת 32% מהבנים, ו-66% לעומת 39%, בהתאמה). בנים יותר נוטלים חלק בתכניות של סיוע לימודי ובשיפור העברית (21%, לעומת 7% מהבנות); זאת, אף שלא נמצאו הבדלים מובהקים לפי מגדר באחוז בני הנוער הלומדים וכן בתפקודם הלימודי (ראו פרק מאפייני בני הנוער). באשקלון נמצא כי בנים משתתפים יותר מבנות בפעילויות פנאי והפגה (40% לעומת 16%).

לוח 5: השתתפות בני הנוער בפעילויות התכנית, לפי מין ויישוב (באחוזים)

	נצרת עילית			חדרה			אשקלון		
	בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ	בנות	בנים	סה"כ
פנאי והפגה	20	27	24	36	37	38	16	**40	30
העשרה וחוגים	86	86	86	55	*32	43	73	75	74
סיוע לימודי ושיפור עברית	2	5	3	21	*21	14	16	20	19
מנהיגות	45	27	37	66	*39	49	4	1	2

p<0.01** p<0.05 *

הבדלים לפי גיל (לוח 6): באשקלון ובנצרת עילית השתתפו בני נוער בוגרים (גילאי 16 ומעלה) יותר בפעילויות פנאי והפגה. כמו כן, בנצרת עילית בני נוער אלה השתתפו יותר בתכניות מנהיגות (49% לעומת 15% מהצעירים יותר). ממצא דומה עלה גם בחדרה (61% לעומת 43%). באשקלון, בני נוער עד גיל 15 השתתפו יותר בסיוע לימודי ולימודי עברית (27%, לעומת 14% מהבוגרים). בחדרה, רק בני הנוער הצעירים קיבלו סיוע לימודי (23%). ראוי לציין כי גם חונכות אישית דווחה בחדרה רק ביחס לבני הנוער הצעירים (10%).

לוח 6: השתתפות בני הנוער בפעילויות התכנית, לפי גיל ויישוב (באחוזים)

	נצרת עילית		חדרה		אשקלון	
	20-16	15-13	19-16	15-12	+16	15-8
תחומי פעילות	(59)	(34)	(69)	(129)	(105)	(74)
פנאי והפגה	32	*9	44	36	37	*20
העשרה וחוגים	81	94	38	46	71	77
סיוע לימודי כולל עברית	5	0	0	**23	14	*27
מנהיגות	49	*15	61	**43	3	1

p<0.01** p<0.05 *

הבדלים לפי מוצא (לוח 7): באשקלון ובנצרת עילית, לא נמצאו הבדלים בהשתתפות בתחומי הפעילות לפי קבוצות עולים וותיקים. לעומת זאת, בחדרה נמצא כי אחוזים גבוהים מיוצאי אתיופיה לוקחים חלק בתכניות העשרה וחוגים: 62%, לעומת 32% מבני נוער יוצאי ברית המועצות לשעבר ו-27% מבני נוער ישראלים ותיקים. כמו כן, אחוזים גבוהים יחסית מיוצאי אתיופיה (24%) מקבלים סיוע לימודי וסיוע בשיפור העברית, יחסית לבני נוער יוצאי ברית המועצות לשעבר (3%) וישראלים ותיקים (12%). אחוזים גבוהים מאוד מבני הנוער יוצאי ברית המועצות לשעבר מטופלים בידי מלווה לנוער עובר חוק, יחסית לאחוזי בני נוער ישראלים ותיקים ויוצאי אתיופיה (18%, 9%-ו-4%, בהתאמה), אף שבבדיקה שערכנו לפי מוצא לא נמצאו הבדלים בהתנהגויות הסיכון של בני הנוער בחדרה.

לוח 7: השתתפות בני הנוער בפעילויות התכנית, לפי מוצא ויישוב (באחוזים)

תחומי פעילות	אשקלון			חדרה			נצרת עילית		
	ישראל (14)	לשעבר (150)	ברייה"מ (13)	ישראל	לשעבר	ברייה"מ	ישראל (26)	לשעבר (58)	ברייה"מ (4)
פנאי והפגה	50	31	8	38	44	37	27	26	0
העשרה וחוגים	71	75	69	*27	32	62	81	86	100
סיוע לימודי ושיפור העברית	7	18	39	*12	3	24	0	5	0
מנהיגות	7	1	8	54	51	44	39	38	5
מלווים לנוער עובר חוק	-	-	-	*9	18	4	-	-	-

* p<0.05

8.2 שביעות רצון של בני הנוער מהפעילות

בפרק זה יוצגו ממצאים מתוך השאלון וקבוצות המיקוד על הערכתם של בני הנוער את הפעילויות שבהן השתתפו במסגרת התכנית ועל שביעות רצונם מהיבטים, כגון: האווירה והעניין בפעילות, הערכה כללית ויחס צוות העובדים וזמינותו.

♦ **הערכת בני הנוער את המדריכים (לוח 8):** באופן כללי, בני הנוער שיבחו את זמינותם ויחסם של המדריכים. אחוזים נמוכים (11% עד 15%) דיווחו כי המדריכים עסוקים מכדי להתייחס אליהם.

לוח 8: הערכת הנער את המדריכים, לפי יישוב (באחוזים)

הנער מסכים במידה רבה ורבה מאוד כי:	אשקלון	חדרה	נצרת עילית
המדריכים מבינים אותו	91	85	90
המדריכים מתייחסים אליו באופן אישי (לצרכים ולבעיות שלו)	66	70	81
המדריכים משתפים אותו בהחלטות מה לעשות בפעילות	66	73	64
המדריכים עסוקים מכדי להתייחס אליו	15	14	11
יש לפחות מדריך אחד שהנער מרגיש שיכול לפנות אליו שהוא מרגיש קושי	72	73	91

בין שני שלישים לשלושה רבעים מבני הנוער דיווחו כי משתפים אותם בהחלטות מה לעשות בפעילות. בקבוצת המיקוד באשקלון אמרו בני נוער: "מתיעצים איתנו כל הזמן מה לעשות בפעילות, שואלים מה דעתנו על הפעילות, שואלים אם אנחנו אוהבים את זה ואם זה מתאים לנו." בקבוצת המיקוד בנצרת עילית תיארו בני נוער במועדון בית נעני"ע את הפורום, הכולל נציגים של קבוצות הפעילות, המשולב בקבלת החלטות לגבי פעילויות במועדון. עם זאת, יש להביא בחשבון את החלק המשלים של בני נוער שאינם מרגישים שותפים בקבלת החלטות (רבע עד שלישי).

בנוסף, נשאלו בני הנוער האם העובדים מהווים כתובת זמינה לפנייה בעת הצורך, שכן אחד העקרונות המנחים של התכנית הוא יצירת תשתית של כוח אדם מקצועי שיוכל לתת מידע, ייעוץ ותמיכה לבני נוער בכלל, ולנוער בסיכון בפרט. נצרת עילית בלטה מאוד בנגישות הרגשית של

העובדים ובמידת היכולת לפנות אליהם בעת הצורך: 91% מבני הנוער דיווחו כי יש לפחות עובד אחד שאליו הם מרגישים שיוכלו לפנות בעת הצורך, ו-81% דיווחו כי המדריכים מתייחסים באופן אישי לצרכים ולבעיות שלהם (לוח 8). ממצא זה עולה בקנה אחד עם דיווח בני הנוער בקבוצות המיקוד על היחסים עם המדריכים במועדון: "הם נותנים הרגשה שניתן לסמוך עליהם"; "אתה מרגיש שהם מבינים אותך"; "דברים שאני לא יכול לספר להורי, אני מספר להם".

בערים האחרות, היבטים אלה דווחו באחוזים נמוכים יותר: באשקלון ובחדרה דיווחו כ-70% מבני הנוער שיש לפחות עובד אחד שניתן לפנות אליו בעת הצורך, וכ-70% דיווחו שהמדריכים מתייחסים לצרכים ולבעיות שלהם באופן אישי (לוח 8). נתונים אלה תואמים את דיווחי בני הנוער בערים אלה במסגרת קבוצות המיקוד. באשקלון, טענו בני הנוער כי השיחות עם המדריכים בחוגים השונים (כגון ציור או ברייקדאנס) נסבו יותר סביב תוכני הפעילות ולא על קשיים או נושאים מטרידים. אחת הנערות ציינה: "המורה לציור הוא רק מורה לציור, אנחנו לא מדברים יותר מדי על נושאים אחרים, מציירים בעיקר. זה כמו חוג." לגבי רכזי המועדים הם דיווח יותר על קשר אישי ואוזן קשבת. דברי אחת הנערות על רכזת המועדון: "היא כמו חברה. אפשר לדבר איתה חופשי, כמו עם חברה." עוד נמצא באשקלון כי אחוזים גבוהים יותר מבני הנוער הבוגרים (81%) דיווחו על יחס אישי והתייחסות לקשיים ולבעיות לעומת בני הנוער הצעירים יותר (46%).

כדאי לציין, שגם לגבי היגדים המתייחסים לתרומת הפעילות בעבור בני הנוער, השיבו 81% בנצרת עילית כי הם מסכימים במידה רבה או רבה מאוד שבפעילויות ובמועדון נתנו להם הרגשה שיש להם למי לפנות, לעומת 64% באשקלון ו-66% בחדרה (ראו ממצאים להלן).

בין 85% ל-91% מבני הנוער הסכימו במידה רבה או רבה מאוד שהעובדים מבינים אותם. בנצרת עילית דיווחו על כך אחוזים גבוהים יותר מהבנות (98%, לעומת 82% מהבנים). כך דיווחו גם בני הנוער הבוגרים בנצרת עילית (96%, לעומת 80% מבני הנוער מתחת לגיל 16) ובחדרה (90% לעומת 79%, בהתאמה). בחדרה נמצא גם שאחוזים נמוכים יותר מבני הנוער יוצאי אתיופיה (71%) דיווחו שמבינים אותם מאשר האחוזים מקרב בני נוער ישראלים ותיקים (93%) ויוצאי ברית המועצות לשעבר (95%). בחדרה ניכר כי בני הנוער ממוצא אתיופי היו פחות מרוצים מהמדריכים בהבטים השונים עליהם נשאלו (המדריכים מבינים אותי/מתייחסים אלי באופן אישי/ עסוקים מכדי להתייחס אלי).

♦ **הערכת בני הנוער את האווירה הכללית בפעילות** (לוח 9): כ-85% מכלל בני הנוער דיווחו על אווירה נעימה בפעילות. בקבוצות המיקוד הרבו בני הנוער להתייחס לאווירה הבלתי-פורמלית: "כיפית", "מרגישים בבית", "יד חופשית - אף אחד לא אומר לך מה לעשות". כ-80%-90% דיווחו כי הכללים בפעילות ברורים. יחד עם זאת, בנצרת עילית ובחדרה דיווחו אחוז לא מבוטל של בני הנוער כי בפעילות יש תחושה של בלגאן. נושא זה עלה גם בשאלה פתוחה, בה התבקשו בני הנוער למנות שלושה דברים עיקריים לא טובים בפעילות. לדוגמה, 22% מבני הנוער בנצרת עילית ציינו שבפעילות יש בלגאן.

יש לציין כי אחוזים נמוכים מבני הנוער האתיופיים בחדרה דיווחו על אווירה נעימה בפעילות ואחוזים גבוהים - על בלגאן ושעמום. אחוזים אלה תואמים את חוסר שביעות רצון שלהם מהיבטים אחרים בתכנית כגון יחס הצוות.

♦ **הערכה כללית של הפעילות (לוח 9):** אחוזים גבוהים מבני הנוער (כ-90%) הביעו שביעות רצון מהפעילות באופן כללי. בין 83% ל-98% מבני הנוער היו ממליצים לחבריהם להשתתף בתכנית. בהתאם לממצאים אחרים שהוצגו לעיל, בני נוער ממוצא אתיופי בחדרה העריכו פחות את הפעילות, דהיינו היו פחות מרוצים ופחות נטו להמליץ לחבריהם על הפעילות.

לוח 9: הערכת הנוער את הפעילות, לפי יישוב (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	
(104)		(200)	הנוער מסכים במידה רבה/רבה מאוד כי
87	84	85	האווירה בפעילות נעימה
78	82	90	הכללים בפעילות ברורים (מה מותר ומה אסור)
21	26	15	בפעילות יש תחושה של בלגאן
7	13	13	משעמם, אין מה לעשות בפעילות
			הערכה כללית
93	87	91	הוא מרוצה באופן כללי מן הפעילות
86	83	89	ממליץ לחברים שלו להשתתף בפעילות

9. תרומות התכנית לבני הנוער

9.1 תפיסת בני הנוער את תרומות התכנית בעבורם

בנוסף לבדיקה של הערכת בני הנוער היבטים שונים של הפעילויות ושביעות רצון מהם, בתן המחקר גם את האופן שבו הם תופסים את תרומות התכנית והפעילויות שבהן השתתפו. בני הנוער התבקשו להתייחס להיגדים המציגים תרומות אפשריות של הפעילויות (קטגוריות התשובה היו: מסכים במידה רבה מאוד, מסכים במידה רבה, מסכים במידה מועטה וכלל לא מסכים). הגדים אלה קובצו למדדים מסכמים הכוללים תרומות בתחומי תוכן דומים (ראו פירוט בלוח 10). להלן תוצג תפיסת בני הנוער את תרומות התכנית.

♦ **תרומה לאיכות שעות הפנאי (לוח 10):** בתחום זה ניכרת התרומה המרכזית של הפעילות בכל הערים: בחדרה דיווחו על כך 85% מבני הנוער ובנצרת עילית ובאשקלון מעל ל-95%. כמו כן, באשקלון ובנצרת עילית כ-85% מבני הנוער דיווחו שהמועדון שימש מקום להכרת חברים חדשים (אחוזים נמוכים יותר - כמחצית - דיווחו על כך בחדרה). ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם דיווחם של בני הנוער בקבוצות המיקוד שהתקיימו במועדונים בערים השונות.

לוח 10: תרומות הפעילות לפי דיווח הנער, לפי יישוב (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	
53	45	60	תרומה רגשית/מענה טיפולי (מדד מסכם) ¹
*20	35	41	תרומה בתחום הלימודי (מדד מסכם) ²
95	85	97	תרומה לאיכות שעות הפנאי (מדד מסכם) ³
86	56	84	הכיר חברים חדשים (במידה רבה או רבה מאוד)
70	74	80	הנער מרגיש יותר בטוח בעצמו (במידה רבה או רבה מאוד)
75	59	82	הנער ציין לפחות שלוש מהתרומות המצוינות לעיל
23	30	37	הפנו אותו לשירותים או לאנשים אחרים שיכולים לעזור לו

¹ אחוז בני הנוער שענו במידה רבה מאוד או במידה רבה על לפחות שניים מההגדים: עזרו לי להתמודד עם קושי אישי או משפחתי; עזרו לי לראות ולחשוב על החיים שלי בצורה אחרת; נתנו לי הרגשה שיש לי למי לפנות; הפנו אותי לשירותים או לאנשים אחרים שיכולים לעזור לי.

² אחוז בני הנוער שענו במידה רבה מאוד או במידה רבה על לפחות שניים מההגדים: מצאתי מקום ללמוד בו (כולל בית ספר, הילייה); קיבלתי עזרה בלימודים; שיפרתי את השליטה שלי בעברית.

³ אחוז בני הנוער שענו במידה רבה מאוד או במידה רבה על לפחות אחד ההגדים: עשיתי דברים שמעניינים וחשובים לי - דברים שאני אוהב לעשות; יש לי לאן ללכת בשעות הפנאי.

* בנצרת עילית הבדלים מובהקים ($p < 0.05$) לפי מוצא, מין וגיל

היבטים נוספים של תרומה לשעות הפנאי היא במתן מקום בטוח לשעות הפנאי קרוב למקום המגורים. אחת הנערות באשקלון אמרה על כך: "את מבינה, בשכונה X, זה לא מקום טוב להסתובב בו. יש הרבה קשיים ופשעים, אז המועדון הוא מקום להיות בו." בנצרת עילית דיווח אחד הנערים על הנוחות: "יש חימום בחורף, מזגן בקיץ, עדיף מאשר להסתובב ברחובות."

מעבר לאווירה הנעימה והבטוחה, ייחסו בני הנוער בקבוצות המיקוד חשיבות לחוגים הניתנים במסגרת הפעילות והדגישו שהפעילויות והציוד ניתנים בחינם או בסכום סמלי.

♦ **תרומה לתחום לימודי:** אחוז נמוך יחסית (20%) מבני הנוער בנצרת עילית דיווחו על תרומה בתחום הלימודי, לעומת 35% מבני הנוער בחדרה ו-41% באשקלון (לוח 10). בנצרת עילית ניכרו הבדלים מובהקים: יותר בנים מבנות דיווחו על תרומה זו (33% ו-8%, בהתאמה), יותר עולים מוותיקים (25% ו-4%, בהתאמה); כצפוי, בני נוער צעירים דיווחו כך יותר מבני הנוער הבוגרים: 30% מבני 13-15 לעומת 14% מבני 16-20.

בדקנו האם בני הנוער המאופיינים בקשיים לימודיים ובתחושת ניכור מבית הספר נתרמו יותר מבחינה לימודית. כפי שניתן לראות מהממצאים המוצגים בלוח 11 בנצרת עילית ובאשקלון נמצאו הבדלים מובהקים לפי קשיים לימודיים: 83% מבני הנוער שנכשלו לפחות במקצוע אחד בנצרת עילית, וכן, 67% מבני הנוער באשקלון דיווחו על תרומה לימודית. ביחס לתחושת ניכור מבית הספר, 42% מבני נוער בנצרת עילית שהביעו דרגת ניכור גבוהה מבית הספר (ראו סעיף 2.6) דיווחו על תרומה לימודית של התכנית. ממצאים אלה מעידים על תחושה של חלק משמעותי מבני הנוער עם קשיים לימודיים של תרומה בתחום הלימודי.

לוח 11: תרומה לימודית לבני נוער עם קשיים לימודיים, לפי יישוב (באחוזים)

חדרה	אשקלון	נצרת עילית	בני נוער שדיווחו על תרומה בתחום הלימודי
75	*67	*83	קיבלו לפחות ציון נכשל אחד בתעודה האחרונה
14	12	*42	הביעו שלושה ביטויים של ניכור מבית הספר ¹

¹ ביטויי הניכור הם: התלמיד אינו אוהב את בית הספר; והתלמיד בהחלט לא מסכים או לא מסכים עם ההיגדים האלה: החוקים והכללים בבית הספר שלי הוגנים, אני מרגיש שייך לבית הספר שלי, המורים שלי מתייחסים אליי בצורה הוגנת, המורים שלי מתעניינים בי כאדם.
* הבדלים מובהקים לפי קיומם של קשיים לימודיים ($p < 0.05$)

♦ **תרומה רגשית או מענה טיפולי** (לוח 10): בין 45% ל-60% מבני הנוער בערים השונות דיווחו על תרומה רגשית או שקיבלו מענה טיפולי. באשקלון, נמצאו הבדלים מובהקים לפי גיל: בני נוער צעירים (עד גיל 15) דיווחו יותר על תרומה רגשית מבני הנוער הבוגרים יותר (גילאי 16 ומעלה) - 51% לעומת 44%, בהתאמה. בכל הערים, ההיגדים שעליהם הסכימו האחוזים הגבוהים ביותר של בני הנוער הם:

- "נתנו לי הרגשה שיש לי למי לפנות" - 81% בנצרת עילית, 64% באשקלון ו-66% בחדרה, דבר המעיד על הנגישות הרגשית של הפעילויות או המועדונים בעבור בני הנוער.

- "עזרו לי לראות ולחשוב על החיים בצורה אחרת" - 50% בנצרת עילית, 55% באשקלון ו-44% בחדרה, דבר המעיד על השפעתה של הפעילות על תפיסת העולם של בני הנוער.

♦ **תרומה כללית**: באשקלון ובנצרת עילית דיווחו אחוזים גבוהים יחסית (82% ו-75%, בהתאמה) על מגוון תרומות (לפחות שלוש מתוך חמש התרומות המצוינות בלוח 10). בחדרה נמצא אחוז נמוך יחסית לערים האחרות (59%), אולי בגלל חוסר שביעות הרצון מהתכנית בקרב בני הנוער יוצאי אתיופיה בעיר זו.

אף שנמצאו הבדלים בין הערים בתרומות, אחוזים דומים מבני הנוער (כ-40%) דיווחו על תחושת שינוי שחלה אצלם בעקבות השתתפות בפעילויות השונות (לוח 12). שאלה זו הייתה פתוחה ותשובות בני הנוער קובצו לתחומים. באשקלון ובנצרת עילית ניכר כי השינוי העיקרי הוא שיפור בתחום הפעילות (22% ו-26%, בהתאמה), ממצא שעולה בקנה אחד עם אופי הפעילויות בערים אלה הכולל בעיקר חוגים והעשרה. כמו כן, בערים אלה דיווחו כחמישית בני הנוער על שיפור בביטחון העצמי. בחדרה ובנצרת עילית דיווחו על שינוי התנהגותי (32% ו-26%, בהתאמה).

לוח 12: שינויים שבני הנוער דיווחו כי התחוללו בעקבות השתתפות בפעילויות השונות וסוג השינוי, לפי עיר (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	
41	42	41	הנער דיווח על שינוי בעקבות השתתפות בתכנית
סוג השינוי*			
26	32	6	שינוי חיובי בהתנהגות
23	10	22	שיפור בביטחון העצמי
16	7	9	שיפור בהרגשה כללית (כגון מצב רוח)
26	(-)	22	שיפור בלימוד תחום התעניינות (כולל למידת מיומנויות חדשות)
-	12	19	שינוי חברתי (פעיל חברתית)

* באשקלון דווח בנוסף על שיפור במקצוע לימודי מסוים (16%), ובחדרה - על התמודדות עם בעיות וקשיים (19%)

בסיכומו של דבר, תפיסת בני הנוער את התרומות עולה בקנה אחד עם המטרה ליצור פעילות העשרה ופנאי ולתת ייעוץ, עזרה ותמיכה לבני הנוער העולים.

9.2 תפיסת הרכזים את תרומות התכניות לבני הנוער

רכזי הפעילויות נשאלו אף הם על תרומות התכנית בעבור בני הנוער. הם העריכו כי התכניות השונות תורמות לבני הנוער, הן במניעת מצבי סיכון והן בטיפול בהם. הרכזים דיווחו על מספר תרומות עיקריות:

- ◆ אוזן קשבת לבני הנוער וכתובת להתייעצות (44%)
- ◆ מקום לשהות בו בשעות הפנאי (41%)
- ◆ שיפור בשילוב החברתי (37%)
- ◆ שיפור בתחום הלימודי (36%)
- ◆ שיפור בתחום הרגשי (36%)
- ◆ מניעת הידרדרות למצבי סיכון חמורים יותר (24%)
- ◆ פיתוח כישורים אישיים (23%)

יש לציין שבהתאם לתפיסת הרכזים את מטרות התכנית ולתחומי הפעילויות העיקריים הקיימים בפועל, תחומים כגון חיזוק הקשר לישראל והזהות היהודית ושיפור השליטה בעברית אינם נתפסים כתורמות לבני הנוער בעיני הרכזים.

גם הרכזים היישוביים נשאלו על תפיסתם את תרומת התכניות לבני הנוער. תשובותיהם תואמות את דיווח בני הנוער על תרומות עיקריות. בכל הערים התייחסו הרכזים היישוביים בעיקר למענים לשעות הפנאי ולתרומה הרגשית.

אשר למענים לשעות הפנאי, התייחסו הרכזים היישוביים למשמעותה של פעילות הפנאי במועדונים. בחדרה הדגישה הרכזת היישובית את החשיבות במתן מענים איכותיים לבני הנוער. גם באשקלון

דיווח הרכז היישובי על האפשרות להביא לידי ביטוי במסגרת שעות הפנאי "כישורים רבים בתחומים שירה, יצירה, צילום ומשחק". לדבריו, בני הנוער מופיעים ומציגים את עבודותיהם בבימות בעיר במהלך החגים ובתערוכות שונות. בנצרת עילית דיווחו הרכזת היישובית ורכז בית נעני"ע על מניעת השוטטות כתוצאה מכך שבני נוער מבליים שעות רבות במועדון.

לגבי התרומה הרגשית, דיווחו הרכזים היישוביים השונים על תחושה של אוזן קשבת ועל מקום להגיע אליו. בחדרה דווחה תרומה זו בעיקר לגבי נוער בסיכון. הרכזת היישובית בעיר אומרת: "המוטו של המערכת היה 'אכפת לנו ממך', וזה שידר כל הזמן. בבתי הספר הוכנסה רוח שונה, יותר בלתי-פורמלית, והלכנו על הגרעין הקשה ביותר, על הנערים הקשים ביותר בבית ספר. נתנו אלטרנטיבה להיות מוצלחת ומוערך, לא לפי סטנדרט בית-ספרי של ציונים." גם בנצרת עילית התייחסו הרכזת היישובית ורכז בית נעני"ע לתרומה הרגשית. הם ציינו את המועדון כמקום בו הנער "מרגיש בטוח לדבר על הכול, אוזן קשבת לפתרון הבעיות ותחושת המשפחתיות שיש במרכז", עם דגש על מבוגר משמעותי המלווה את בני הנוער במרכז. באשקלון דיווח הרכז כי המועדונים מקנים לבני הנוער תחושת שייכות.

10. דפוסי עבודה בין שירותים במסגרת התכנית

10.1 הרמה היישובית

בשלב הראשון של המחקר נבדקו היבטים מרכזיים של התארגנות השירותים השותפים להפעלת הפרויקט בכל יישוב, ביניהם מינוי רכזים יישובים ויצירה ופיתוח של שיתופי פעולה בין השירותים. בשלב השני של ההערכה נבחנו המשך הפיתוח של הקשר בין השירותים, המיסוד, הבניית הקשר ואופי העבודה המשותפת של השירותים סביב הפרויקט.

אי-מינוי רכזים יישובים

בישיבת המינהלת הארצית (מתאריך 17.7.02) הוחלט "שכל רשות תמנה עובד, בהיקף של חצי משרה, לריכוז התכניות השונות שיופעלו במסגרת הפרויקט ביישוב. עובד זה יהיה מוסכם על-ידי נציגי המינהלת, וללא מינוי עובד זה - לא תופעל התכנית ביישוב." אולם, לימים התברר כי במקום למנות אדם שימלא את התפקיד במשרה ייעודית, הוטל התפקיד על אנשים שכבר עבדו במערכת המקומית. במקום אחד, בנצרת עילית, אמנם מונתה רכזת יישובית, אך היא פרשה בדצמבר 2003, ומאז לא מונה רכז יישובי במקומה. בשלב השני ממלאת מקום ראש העירייה, האחראית על תחום ילדים ונוער בעיר, לקחה על עצמה את הריכוז. היעדר רכז יישובי שפנוי בחצי משרה לטובת התכנית השפיע על קידומה, הפעלתה ופיתוחה של התכנית. בנוסף, עלו גם קשיים ביחס לשייכות הארגונית של הרכז היישובי, התכנית לא אחת נתפסה כשייכת לארגון שבו עובד הרכז ולא כתכנית כוללת.

שיתוף פעולה בין שירותים ביישוב

אחת המטרות של תכנית "מסיכון לסיכוי" הייתה לאגד לשולחן עבודה אחד את כל הגורמים הרלוונטיים לטיפול בבני נוער ובעולים ביישוב, כדי לגבש תכנית יישובית מוסמכת, מתוך ראייה מערכתית כוללת, בהתאם לצרכים ולמאפיינים של בני הנוער העולים ביישוב (ציוני ואחרים, 2001). במסגרת המחקר נבדקו שתי רמות של שיתוף הפעולה בין שירותים: א. הרמה המערכתית (לדוגמה,

קיום מסורת של שיתוף פעולה והעמקת הקשרים בין השירותים); ב. רמת הנער או הנערה (למשל, תיאום הטיפול הפרטני).

♦ **מסורת של שיתופי פעולה:** ביישובים חדרה ונצרת עילית נבנו שיתופי פעולה בין שירותים מרכזיים עוד טרם הפעלת התכנית. בנצרת עילית בוצע תהליך של יצירה והעמקה של העבודה המשותפת בין גורמי הרווחה, הקליטה ורשת המתנ"סים. בחדרה נצבר ניסיון בעת הפעלת התכניות המערכתיות "רשת ביטחון" ו-PACT. מנגד, באשקלון לא דווח על מסורת של שיתוף פעולה בין שירותים, זאת, אף שדווח שהתקיימו מפגשים ושהועבר מידע במידת הצורך.

♦ **העמקת שיתופי הפעולה בעקבות התכנית:** בנושא זה קיימת שונות רבה בין היישובים. שיתוף פעולה פורה נמצא בחדרה ובנצרת עילית. באשקלון ניכר כי שיתוף הפעולה נבנה בהדרגה והניב פרי רק בשלב השני של ההערכה. להלן יוצגו דפוסי שיתופי הפעולה בערים השונות.

- **חדרה:** בשני שלבי המחקר נמצא שיתוף הפעולה יעיל. היו לכך כמה סיבות: ראשית, ה"קרן לפיתוח חדרה" שנבחרה להפעיל את התכנית נתפסה כניטרלית יחסית ללא היסטוריה ארוכה של עבודה עם הגורמים השונים בעיר. נוסף לכך, הפעילות הרחבה של הקרן בקרב הנוער בעיר אפשרה לה ראייה הוליסטית של הפעילות שהייתה מרוכזות תחת גוף אחד.

שנית, הוקם פורום בהשתתפות כל רכזי הנוער השכונתיים ורכזי התכניות מארגונים שונים. גם בשלב השני התמידו רוב הרכזים בהשתתפותם בפורום, רובם באופן קבוע (9) וחלקם מדי פעם (5). הפורום נפגש באופן קבוע ומשמש לגיבוש הרכזים לצוות, לעדכון, להעברת מידע ולחשיבה משותפת. בשלב השני, דיווחו רוב הרכזים שהפגישות חיוניות בעבורם. יחד עם זאת, עלו קשיים בתיאומים טכניים (מועדי מפגש לא נוחים, התרעות קצרות מדי), תחושה של חזרה על נושאים מסוימים ואף חוסר מיקוד במפגשים. כמו כן, חלק מהרכזים דיווחו על חסרונם של שותפים רלוונטיים בפורום, כגון המשטרה ונציגות ועד התלמידים העירוני.

שלישית, פורסמה חוברת מידע לעובדים בשירותים השונים על כל מוקדי הפעילות והתכניות לנוער ודרכי התקשורת עם כל הגורמים הרלוונטיים. החוברת סייעה בידי העובדים בהפניית בני הנוער לפעילויות השונות ובקשר עם עובדים אחרים.

רביעית, הורחבה עבודתה של מגשרת, אשר מהווה צומת מרכזי בקשר בין השירותים לבני הנוער, הן על-ידי הגדלת משרתה והן על-ידי הרחבת תחומי עבודתה.

- **נצרת עילית: כאמור, ישנה מסורת של שיתופי פעולה באמצעות ועדה בין-משרדית הקיימת בעירייה ומונה את נציגי השירותים העיקריים המטפלים בנוער בעיר - הרווחה, הקליטה ורשת המתנ"סים. ועדה זו מקיימת פגישות עבודה קבועות ונמצאת בקשר טלפוני בהתאם לצורך. בין הנושאים השונים הנדונים בישיבות נדונה התכנית "מסיכון לסיכוי". לדברי אחת המרואיינות החברה בוועדה: "אנחנו עובדים הרבה שנים בשיתוף פעולה הדוק. לא רק עדכונים, אלא ממש חשיבה משותפת, הגשת פרויקטים משותפים וניהול משותף במובן הרחב."**

בשלב הראשון של המחקר עלה כי בעקבות שינויים פרסונליים בקרב בעלי תפקידים בכירים בעירייה שהיו מעורבים בשלבים הראשונים של הפעלת התכנית, היה צורך להשקיע מאמץ

בחיבור בעלי התפקידים החדשים לתכנית. חלק מחברי הוועדה ציינו את הקושי ביצירת קשר שהיה כרוך בתהליך ממושך בליווי צמוד של יועצים. אחד מהם מסביר: "הבנו שבעידן של צמצום משאבים לגוף אחד יהיה מאוד קשה לעבוד לבד, מקצועי ככל שניתן".

בשלב השני של ההערכה, בדומה לחדרה, דיווחו מנהלי השירותים והרכזות היישובית בנצרת עילית על העמקת הקשר עקב ההיכרות עם התכנית. מינהלת הרווחה דיווחה על העמקת השותפות עם משרדה בתכנית שבאה לידי ביטוי ביותר התייעצות והעברת מידע אליה לגבי בני הנוער המשתתפים בפעילות. כמו כן, דווח על קשר משמעותי יותר עם בתי הספר שנציג מטעמם אף שולב בוועדה (מנהל בתי ספר ורכז שכבה). מנהל מחלקת הקליטה מציין: "מה שטוב בעשייה המשותפת זה שלפני שנתיים-שלוש לא היה שיתוף פעולה כזה. היום כולנו יושבים ושמים את הנער במרכז ובונים סביבו את התכנית. לפני כן זה לא היה קיים".

- **אשקלון:** בשלב הראשון נמצא כי תכנית העבודה נבנתה במשותף בידי חברי המינהלת היישובית ורכזי מועדוני הנוער שהיו בקשר עם גורמים שונים ביישוב בנוגע לבני הנוער. עם זאת, נראה היה כי כל ארגון עובד בנפרד, אין הפעלה משותפת של תכניות על-ידי עובדים משירותים שונים, לא הוקם פורום לקידום נושאי הנוער בעיר ולא מונה רכז נוער עירוני.

בשלב השני דווח כי רכזי המועדונים נפגשים ונמצאים בקשר עם הרכזים ועובדי נוער נוספים בעיר. פורום זה נפגש באופן קבוע, מעבירים בו מידע על פעילויות, וכן, מתכננים פעילויות משותפות לצורך ניצול המשאבים המצומצמים.

בנוסף, מהראיונות עם אנשי שירותים ביישוב עלה כי אלה נפגשים בוועדת היגוי מקומית אחת לחדשיים. לטענתם, הוועדה אף תרמה להיכרות בין אנשי השירותים, ובחלק מהמקרים אף הובילה ליצירת קשר בין שירותים הכולל בעיקר עדכון והפניות. אחת מאנשי השירותים מתייחסת: "פעם היה נתק גדול יותר ברמה הפוליטית, היום נפגשים יותר, מכירים ברמה האישית. זה עשה אפקט מעבר לפרויקט". יחד עם זאת, חלק מאנשי השירותים התייחסו לכך שהדיונים במינהלת היישובית מתמקדים בתקציבים ובאדמיניסטרציה על חשבון פורום מסודר בשולחן עגול לדיון מקצועי על בעיות של בני הנוער או נער ספציפי.

אל מול שיתוף הפעולה שהחל להירקם ברמת היישוב, דיווחו חלק מאנשי השירותים על נתק בין המינהלת היישובית ובין התכניות בשטח. לטענתם, החלטות המינהלת היישובית לא "מחלחלות" לשטח. חוסר העברת המידע לשטח יוצר מצב של אי-וודאות בקרב רכזי התכניות והעובדים ביחס לעבודתם. הם דיווחו שהם בעיקר ניזונים משמועות ולא מקבלים מידע על התכנית, על תקציבים או על פעילויות. בהקשר זה, אחד מאנשי השירותים שרואין ציין: "השטח צריך להיות מעורב בישיבות, לא צריך להביא את כל הרכזים אבל צריך לבדוק מי מפעיל ופועל ולתת אינפורמציה". יש לציין כי הקשיים התקציביים של התכנית אף החריפו את הנתק, אחד מאנשי השירותים אמר: "אני לא מרגיש שיש אבא לפרויקט שיש מי שפותר את הבעיות. צריך לצמצם את הרווחים בין המטה לשטח, לרדת לשטח, לראות מה הצרכים ולא להגיד 'סטופ גמרנו' מחוסר בתקציבים".

◆ **קשיים בשיתופי פעולה:** בכל הערים דווח על הקושי בתיאומים ועל ביורוקרטיה רבה שבאה לידי ביטוי באיטיות בקביעת מועדי מפגשים, בהתרעות הקצרות מדי, באיטיות בהגשמת תהליכים. אומר אחד מאנשי השירותים: "לעתים שיתוף פעולה גורם לכך שדברים קורים לאט יותר." עלה גם הקושי ביצירת גישור בין המטרות המשותפות לבין סדרי היום ודרכי העבודה של כל ארגון וארגון. כמו כן, בחלק מהערים דיווחו אנשי השירותים גם על תחרות מקצועית ביחס "לבעלות" על הפרויקט ולניהולו. כדאי לציין שקשיים אלה מוכרים הן מהספרות המקצועית והן מפרויקטים אחרים השואפים ליצור שיתופי פעולה ואיגום משאבים בין שירותים.

◆ **תיאום הטיפול הפרטני בין השירותים:** תיאום הטיפול הפרטני בין כל גורמי הטיפול ונותני השירותים נועד לקבוע האם הטיפול שניתן הולם את צורכי הנער, ואם לא, מהו הטיפול הדרוש; האם ישנן כפילויות בטיפול; ניהול מעקב אחרי התקדמות הטיפול וכדומה. בשלב הראשון של ההערכה נמצא כי בכל היישובים לא נערך תיאום טיפול.

בשלב השני של ההערכה דיווחו בין כרבע ליותר משליש מבני הנוער כי הופנו דרך הפעילות בתכנית לשירותים בקהילה (23% בנצרת עילית, 30% בחדרה ו-37% באשקלון). לפי דיווח הרכזים חל שיפור בקשר בין השירותים לצורך תיאום טיפול מהשלב הראשון: מועבר יותר מידע על אודות בני הנוער, נעשים יותר עדכון והפניות של בני נוער כתוצאה מההיכרות בין אנשי השירותים ועובדים בתכניות במסגרת הפרויקט, דבר שמגביר את תחושת האמון והפתיחות ביניהם. אחד הרכזים מסביר במה מתבטאת העמקת הקשר: "יש יותר פתיחות לגביי, נותנים לי יד חופשית, סומכים עליי. אני יכול להיכנס לשירות באופן חופשי, פונים אליי להתייעצויות ולדיונים - פשוט מכירים אותי כבר."

הקשיים שעליהם דיווחו הרכזים בקשר עם השירותים הם בעיקר קשיים טכניים: קשיים בתיאום מועדי המפגשים, קשיים כלכליים במתן עזרה וקצב שונה של עבודה בכל שירות. יחד עם זאת, מדיווח אנשי השירותים עלה כי אין נוהלי עבודה מסודרים לתיאום הטיפול ולהעברת מידע. להלן יוצגו הממצאים לפי יישוב.

- **חדרה:** הרכזים דיווחו על קשרים הדוקים בין המועדונים והפעילויות בהם לבין שירותים מרכזיים ביישוב לילדים ולנוער (קידום נוער, מגשרים, בתי ספר, שירות מבחן לנוער וכדומה). קשרים אלה כוללים מפגשים קבועים ושיחות טלפון לעדכון או לדיווח. הרכזים נשאלו אם קרה שפנו לעזרה לשירות מסוים, ולא זכו לשיתוף פעולה ממנו. שבעה מתוך 17 הרכזים דיווחו שאכן כך קרה, מרביתם ציינו בעיות כספיות שמנעו את מתן העזרה.

- **נצרת עילית:** רכז בית נעניע דיווח על קשר הדוק הכולל פגישות קבועות לצורך עדכון וקבלת מידע (כמעט אחת לשבוע) עם שירותים מרכזיים ביישוב לנוער: קידום נוער, בתי ספר ומשטרה. כמו בשאר הערים, הוא סיפר שהקשר התחזק וישנה אף פתיחות ושיתוף במידע הנובעים מההיכרות עמו ומ"הקבלות שיש לבית נעניע בעשייה". לטענתו, מעולם לא קרה שפנה לבקשת עזרה משירות מסוים בעיר וזה לא נענה בסיוע או בשיתוף פעולה. יחד עם זאת, הוא התייחס לכך שהקשר מושתת בעיקר על היכרות אישית עמו כרכז המועדון. מדיווח הרכז עלה הצורך למסד ולהבנות את הקשר עם השירותים, כך שלא יהיו מבוסס רק על היכרות אישית.

- **אשקלון**: בחינת הקשר בין רכזי המועדונים לבין השירותים ביישוב העלתה שונות רבה. רכזי המועדונים של בני נוער יוצאי ברית המועצות לשעבר יוצרים קשר קבוע או לפי הצורך עם שירותים שונים, כגון: בתי ספר, משטרה, עובדים סוציאליים ומגשרת. לעומתם, במועדון לבני נוער יוצאי אתיופיה דווח כי אין קשר עם שירותים בקהילה, למעט עם המשטרה בעת הצורך. לטענת הרכז, הוא פנה בבקשה לעזרה ולשיתוף פעולה במחלקות שונות בעירייה, ולא נענה. לטענתו, הסיבה לכך היא חוסר המחויבות והבנת החשיבות של מועדוני הנוער. כמו כן, הוא ציין שבשנת הפעילות האחרונה, הנתק אף החמיר עקב מחסור בתקציבים לפעילות.

10.1 עבודת המינהלת הארצית

תפקידה של המינהלת הארצית כוועדת היגוי של תכנית

המינהלת הארצית מורכבת מנציגי הגופים המממנים - המשרד לקליטת העלייה, עמותת אשלים, משרד החינוך ומשרד הרווחה והשירותים החברתיים - ומנציגי עמותת "ידידים" (מנהל העמותה והרכז הארצי של התכנית). היא גיבשה את עקרונות התכנית, בחרה את היישובים ואת העמותה המפעילה ונחשבת לבעלת הסמכות העליונה לקביעת המדיניות ואופן ניצול המשאבים. תפקידה לאשר את תכניות העבודה ביישובים, לפקח ולהנחות את המינהלות היישוביות והרכז הארצי (ציוני ואחרים, 2001). המינהלת הארצית התכנסה כשמונה פעמים בשנה והיא פעלה תוך שיתוף ותיאום בין כל חבריה.

נקודת החוזק העיקרית של המינהלת הארצית היא יכולתה ליצור פלטפורמה בין-משרדית ששמה על סדר היום את הנוער העולה. מנגד, ישנן נקודות תורפה בתפקודה הנובעות משונות במידת המחויבות והמעורבות של משרדי הממשלה השונים, אף שלכל אחד היה נתח תקציבי זהה. הדבר בא לידי ביטוי במספר תחומים:

- ◆ **השתתפות לא-סדירה בישיבות המינהלת הארצית**: בשני שלבי ההערכה דיווחו חברי המינהלת על השתתפות לא-סדירה בחלק גדול מהישיבות. כמו כן, חלק מהחברים שנעדרו מישיבות לא מינו נציג שימלא את מקומם או שלא הסמיכו את הנציג מטעמם לקבל החלטות בשמם. כדי להתמודד עם הבעיה שנראה כי נבעה מהעומס הרב המוטל על החברים, הוחלט באחת הישיבות (1.6.2004) למנות צוות מוביל אשר ימשיך להיפגש באופן שוטף ושקלל החברים יפגשו מספר פעמים מצומצם יותר במשך השנה. נציין כי עבודת הפורום הזה הייתה יעילה וממוקדת יותר.
- ◆ **נציגות לא-מתאימה**: לגבי חלק מהשותפים במינהלת הארצית דווח כי לעתים ההשתתפות של כמה מהנציגים בוועדה הסתפקה בנוכחותם בישיבות ופחות בתרומה מקצועית משמעותית. כאמור, לא תמיד הייתה ברורה מידת ההשפעה והאחריות של הנציגים הללו מבחינת יישום ההחלטות שהתקבלו במינהלת הארצית במערכת שייצגו.
- ◆ **קשיים בהעברת מידע וביצירת שיתופי פעולה בתוך השירותים**: כל חבר במינהלת הארצית אחראי לקשר בין האגפים והשירותים בארגון שהוא מייצג, לצורך העברה וקבלה של מידע ולשם יצירת שיתופי הפעולה הנחוצים להפעלת התכנית, הן ברמת המטה והן ברמת השדה. מהראיונות ומהתצפיות המשתתפות בישיבות המינהלת הארצית, מצאנו שקיימים קשיים בנושא זה. כך קורה שלא כל העובדים הרלוונטיים מהארגונים השותפים במינהלת הארצית, מאגפים ושירותים שונים

או עובדים מדרגים נמוכים יותר (מחוזיים ויישובים) מכירים את התכנית ומעודכנים ביחס להחלטות המינהלת הארצית.

♦ **התמקדות-יתר בצד התקציבי ופחות בשיח המקצועי**: אחת הטענות שעלו בקרב נציגי המינהלת הארצית היא שהבעיות התקציביות של התכנית גרמו לכך שרוב זמן הישיבות והאנרגיה בהן הוקדשו להתמודדות עמן. לטענתם, הדגש הרב שניתן לצד האדמיניסטרטיבי של ניהול התקציב בא על חשבון יצירת שיח מקצועי בנושא נוער עולה בסיכון.

♦ **צורך בהרחבת שיתוף הפעולה עם משטרת ישראל**: לנוכח העלייה בפשיעת בני הנוער ובחלקם של בני הנוער העולים בפעילות בלתי-חוקית, ניכרת חשיבות השתתפות המשטרה בתכנית מעין זו. המשרד לביטחון פנים היה מעורב בתכנית בשלביה הראשונים, ואף היה אמור לקחת חלק במימונה. אולם, מרבית הגורמים, הן ברמת המטה והן ביישובים, דיווחו על קשיים ביצירת שיתוף פעולה עם המשטרה, בעיקר סביב עבודת המלווים לנוער עובר חוק, אך גם בניסיונות לצרפם לשולחנות העבודה היישוביים ולמינהלת הארצית. חברים מהמינהלת הארצית והרכז הארצי פעלו לקידום שיתוף הפעולה עם המשטרה. בשלב השני של ההערכה דווח על מינוי של נציגה מטעם המשטרה - קצינת מגזרים - שמתוקף תפקידה הייתה אחראית בין היתר על נושא הנוער העולה. היא השתתפה במינהלת הארצית ותפקידה היה לתאם ולעדכן את הגורמים הרלוונטיים בתוך המשטרה בנוגע להחלטות לגבי הפרויקט. כמו כן, היא הייתה אחראית על יצירת הקשר בין המלווים לנוער עובר חוק בפרויקט לבין קציני הנוער בתחנות המשטרה.

עבודת המינהלת הארצית עם העמותה המפעילה - "ידידים"

עמותת "ידידים" נבחרה להפעיל את התכנית ביישובים ומינתה רכוז ארצי מטעמה. תפקיד הרכז הארצי היה לפעול להקמת המינהלת היישוביות, להיות שותף לבניית התקציב והתכנית היישובית וללוות את הפעלת התכנית, בהתאם להחלטות המינהלת הארצית (ציוני ואחרים, 2001).

עמותת "ידידים" הצליחה לגייס שירותים שונים ביישובים לשולחן עבודה למען התכנית. במיוחד יש לציין את אשקלון, שכאמור, לא הייתה בה מסורת של שיתוף פעולה בין השירותים והיה צורך בעבודה מאומצת כדי לכנס את כל הגורמים הרלוונטיים לצורך בניית התכנית ויישומה ביישוב. כמו כן, הובעה הערכה רבה לניסיון העמותה בעבודה בחינוך הבלתי-פורמלי, להשקעה, למסירות ולאחריות שעובדיה גילו. עם זאת, בשני שלבי ההערכה עלה כי לא נערך תיאום ציפיות לגבי תפקיד העמותה בינה לבין המינהלת. כפועל יוצא, הגדרת התפקיד של עמותת "ידידים" נותרה עמומה, בפרט בשאלות, כגון: כיצד מצופה מהעמותה לנהוג בהיעדר מדיניות ברורה מצד המינהלת הארצית? האם תפקיד העמותה הוא לפקח על הפעלת התכנית ביישובים ו/או לייעץ ולהנחות מבחינה מקצועית את היישובים? האם לעמותה כגורם מפעיל מותר גם להפעיל תכניות משלה והאם אין בכך ניגוד אינטרסים? האם העמותה צריכה לעבוד בכל היישובים הכלולים בתכנית באותו היקף ועל אותם תחומים או שמא מותר לה לתת תשומות שונות ולהקדיש משאבי זמן וכוח אדם שונים ביישובים השונים בהתאם למצבם ול"ניקודת הזינוק" שלהם?

11. קשיים ביישום התכנית ודרכי ההתמודדות עמם

הקשיים המובאים להלן נוגעים בעיקר בחוסר התאמה בין התכנון לביצוע. נוסף לכך, יוצגו דרכי ההתמודדות עם קשיים אלה, מתוך מידע שנאסף בשלב השני של המחקר, וכן, קשיים חדשים שעלו בשלב זה.

11.1 היעדר מענים כוללניים לנוער עולה בסיכון

בתהליך פיתוח התכנית, המליצה המינהלת הארצית על תחומי פעילות רבים ומגוונים שיוכלו לתת מענה כוללני ככל האפשר לנוער עולה בסיכון: מרכזי תרבות ופנאי; איתור, ליווי ותמיכה של בני נוער עובר חוק; הרחבת פעילות עובדי שטח בשירותים הקיימים ועוד (ציוני ואחרים 2001). תכנון זה מהווה ניסיון ליצור מעטפת הוליסטית של תכניות כדי לספק מענה טוב יותר למגוון הצרכים. אולם, התברר שהקשיים התקציביים העיבו על מימוש הפעילות והובילו לקיצוץ משמעותי בהיקף הפעילויות בכל עיר. וכך, נסגרו התכניות בתוך בתי הספר ובוטל התפקיד של מלווה נוער עובר חוק ביישובים⁷. בסופו של דבר, באשקלון ובנצרת עילית התרחשו רוב הפעילויות במועדונים, בעיקר פעילויות פנאי והעשרה.

אחד התחומים שהושם עליהם דגש בתהליך פיתוח התכנית, ולא יצא לפועל, הוא שיפור השליטה בשפה העברית, אשר צוין כאחד מגורמי הסיכון החשובים לבני הנוער. ההמלצה הייתה להקים "מרכזי תרבות ופנאי בדגש על תכניות המחזקות את יכולת השליטה בשפה העברית בכתב ובעל-פה וחיבור למורשת ישראל" (ציוני ואחרים, 2001). נציגי משרד החינוך במינהלת הארצית לקחו על עצמם לסייע ליישובים בבניית תכניות למטרה זו ועסקו בפיתוח תכניות בהיקף נרחב. אולם, לקראת השנה השנייה של התכנית, הוחלט לצמצם את היקף התכניות ולהתמקד בפעילות בלתי-פורמלית ומהנה שתתרכז בשיפור השפה העברית. בפועל, לא פותחו מענים לשיפור השליטה בעברית ברוח זו, במהלך שני שלבי ההערכה.

בשלב השני של ההערכה דווח בחלק מהערים על פיתוח של מענים לשיפור השליטה בשפה העברית, בעיקר באמצעות מרכזי למידה בבית נעני"ע בנצרת עילית ובמועדון מתי"א באשקלון) ובאמצעות תגבור לימודי במסגרת בתי ספר בחדרה. יחד עם זאת, אחוזים ספורים מבני הנוער בכל עיר דיווחו על מענים בקידום השפה העברית במסגרת התכנית (1%-3%). כאמור, לפי הדיווח העצמי של מרבית בני הנוער הם שולטים בשפה, אך, נמצא פער בין השפה המדוברת לכתובה ונמצא קושי במיומנויות מורכבות יותר של שימוש בשפה. מכאן, שיש צורך במתן מענים אינטנסיביים יותר ברכישת השפה, בעיקר לאור המצב הלימודי הקשה של בני הנוער, אשר ניתן לשער שהוא נובע בחלקו מבעיות שפה.

⁷ בכל היישובים הובעה מורת רוח מביטול תפקיד המלווה לנוער עובר חוק. תפקיד זה היה משמעותי מאוד וכלל יצירת קשר עם בני נוער בשלב הראשוני של החקירה במשטרה ותיווך ביניהם לבין השירותים בקהילה. לדברי אחת מקצינות המבחן שרואיינה בערים: "זה היווה מענה זמין, מידי וראשוני. כאשר נגמרת חקירת משטרה, יש מי שאמור לקבל את הנער וההורה."

11.2 היעדר הגדרה מוסכמת ל"בני נוער עולים בסיכון"

קהל היעד של התכנית "מסיכון לסיכוי" הם כאמור בני נוער עולים במצבי סיכון שונים. במסמך ההיגוי של התכנית מתוארים אמנם "אינדיקטורים של סיכון", "גורמי סיכון" ו"צרכים וקשיים ייחודיים לנוער עולה", אך חסרה הגדרה ברורה ומוסכמת של קהל היעד של התכנית. עקב כך, כל ארגון מתבסס על ההגדרות משלו וחסרה הנחיה ליישובים ולעמותה המפעילה כיצד לנהוג. אחד מחברי המינהלת מתאר זאת: "אנחנו לא היינו מספיק ברורים בדרישות להגיע לבני הנוער המנותקים. היו חילוקי דעות פנימיים בינינו: הרווחה היו יותר על קצה הרצף, החינוך רצה יותר נוער בבית הספר עם נטייה לנשירה."

היעדר הגדרה יוצר קושי לאמוד את היקפה של קבוצה זו. על-פי תחושתם של אנשי מפתח ביישובים, אותרו רוב בני הנוער העולים בסיכון. אולם, תחושה זו אינה עולה בקנה אחד עם הדיווח של רכזי התכניות על קשיים רבים, החל באיתור ויישוג בני הנוער, דרך ניסיונות לשכנעם להשתתף בתכניות, וכלה בהשגת התמדה בהשתתפות ובמניעת נשירה מהתכניות. בנוסף, יש לציין כי תחושת אנשי המפתח עומדת בסתירה גם לממצאים מסקר על מאפייני בני הנוער (ראו פרק מאפייני בני הנוער). במחקר הנוכחי, מרבית בני הנוער המשתתפים בתכנית לומדים במסגרות נורמטיביות ורק מיעוטם מנותקים. התכנית לא הצליחה אפוא להגיע לאוכלוסיות החלשות והמנותקות ביותר.

כאמור, התכנית "נוער עולה מסיכון לסיכוי" פותחה מתוך רצון להתמודד עם תמונת המצב המדאיגה של הנוער העולה. ממצאי מחקרים וכן דיווחים ממשרדי הממשלה השונים מצביעים על תנאי עוני ומצוקה כלכלית ועל מעורבות גבוהה בהתנהגויות סיכון ובעבריינות. נראה אפוא כי התכנית לא הצליחה לרתום אליה נוער עולה בקצה רצף הסיכון. אנשי המינהלת אמרו כי הם מודעים לקושי האובייקטיבי הקיים בהגעה לאוכלוסיות אלה הדורשות יותר יישוג וכי בתהליך האיתור ורתימת בני הנוער לפעילות הם נתקלים בדרך כלל ביותר התנגדויות. בפועל, הם ציפו לעבודה מאסיבית יותר בערים מול אוכלוסיות אלה.

11.3 מקומם של ישראלים ותיקים בתכנית לנוער עולה

אוכלוסיית היעד של התכנית היא נוער עולה, אך שיעור גבוה יחסית של ישראלים ותיקים משתתפים בתכנית: כרבע מבני הנוער המשתתפים בתכנית בערים השונות בשני שלבי המחקר (ראו פרק מאפייני בני הנוער). נושא זה של שילוב בני נוער ותיקים בתכנית עלה במסגרת ועדות היגוי מקומיות והמינהלת הארצית, שראו חשיבות ביצירת חיבור וקשר בין עולים לוותיקים, ולכן לא הגבילו את כניסתם של ישראלים ותיקים לתכנית. יחד עם זאת, נשאלת השאלה האם צפו היקף נרחב כל כך של נוער ותיק, האם נוכחותם בתכניות אינה פוגעת בייחודיות ייעודה לנוער עולה בסיכון, והאם הם לא תפסו את מקומם של בני נוער עולים בתכנית.

11.4 טיפול במספר מצומצם של בני נוער מכפי שתוכנן

הפעילות רוכזה במועדונים אשר לא הצליחו להכיל את מספר בני הנוער שהיו מתוכננים להשתתף בתכנית. כאמור, השאיפה, שהוצגה במסמכי הפעילות של כל הערים, הייתה להציע מענים לכ-500 בני נוער המהווים כרבע מבני הנוער העולים בעיר (בסך הכול, 2,000 בני נוער בכל היישובים שנכללו בהצעת הפרויקט שהוגשה ל"אשלים"). בתום השלב השני של ההערכה דווח על כ-150 בני נוער בנצרת

עילית שצורכים את שירותיו של בית נעני"ע בנצרת עילית. מספר דומה של משתתפים נמצא במועדונים באשקלון. מכאן, שאף שהמועדונים נתנו מענים לשביעות רצונם של המשתתפים, לא השתתפו בפעילויות בהם מספר משמעותי של בני נוער עולים.

11.5 קשיים תקציביים

פלטרמת השותפים בתכנית כללה ארבעה משרדי ממשלה: המשרד לקליטת העלייה, משרד העבודה והרווחה, משרד החינוך והמשרד לביטחון פנים. כל אחד מהם אמור היה להקצות סכום כסף זהה. לפי החלטת חשבי המשרדים המעורבים, משרד העבודה והרווחה יהיה הגוף המוסכם מטעם הממשלה לאיגום תקציבי כלל משרדי הממשלה בתכניות הנערכות בשיתוף עמותת אשלים. משרדי הממשלה אמורים היו אפוא להעביר את תקציביהם למשרד הרווחה וזה אמור היה להעביר את כלל התקציב הממשלתי לאשלים, בהתאם למבנה הכספי של התכנית. בין אשלים לעמותת ידידים (הגוף המפעיל) נחתם חוזה המסדיר את העברת התקציבים לביצוע התכנית.

זמן קצר ביותר לאחר הסכמות אלו והפעלת התכנית עצר החשב הכללי במשרד האוצר את כל הזרמת כספי הממשלה בכל התכניות המשותפות לממשלה ולאשלים, ובכלל זה את כספי תכנית זו, עד תום הבירור והסכמות לגבי ההליכים המתחייבים להעברת כספי הממשלה לאשלים. לאחר החלטה זו, החל מהלך של בדיקת חשבים של כל התכניות המופעלות, תוך הפסקה מוחלטת של העברת תקציבי הממשלה לאשלים, אף-על-פי שמשרדי הקליטה, החינוך והרווחה הקצו את חלקם לתכנית. כתוצאה ממהלך זה של משרד האוצר, עמותת ידידים סיפקה מימוני ביניים, עד שלא הצליחה יותר לעמוד בכך והפסיקה לחלוטין את העברת התקציבים לרשויות המקומיות.

הבעיות הללו נדונו בהנהלות כל המשרדים המעורבים, אך על אף התערבות שרים ומנכ"לים, שוחררו חסמי התקציב רק לאחר יותר משנה וחצי. הדבר הוביל לקשיים רבים בהפעלת התכנית, עד כדי עצירה מוחלטת של חלק מהתכניות ודחיית הפעלתם של חלקים מתוכן (כגון תכניות הכשרה).

היעדר גמישות תקציבית

- מוראיינים חברי המטה ומוראיינים מהיישובים העלו את הצורך בגמישות תקציבית משני היבטים:
- ♦ בין היישובים - לכל יישוב הוקצה סכום כסף זהה, ללא התאמה לצרכים השונים, למקורות תקציביים נוספים הקיימים ביישוב ולקצב ואופן יישום התכנית בכל יישוב.
 - ♦ בתוך היישוב - התכנית, כפי שנבנתה על-ידי המינהלת היישובית, הגדירה סעיפי תקציב לכוח אדם ולפעולה. היישובים ביקשו לערוך שינויים במבנה התקציב, חלקם אושרו על-ידי המינהלת הארצית וחלקם - לא.

העיכוב בהעברת הכספים ליישובים

- כאמור, קושי משמעותי שעמד בפני מפעילי התכנית לאורך כל הדרך היה העיכוב בהעברת כספים המיועדים לתכנית ליישובים. לעיכוב זה נודעות מספר השלכות:
- ♦ עלתה תחושות אי-ודאות רבה לגבי עתיד התכנית בכלל וחוסר ביטחון העובדים לגבי המשך העסקתם. באשקלון, למשל, דיווחו רכזי התכניות ואנשי מפתח ביישוב החברים במינהלת

היישובית כי עודדו את העובדים לעבוד בהתנדבות, בתקווה שיוכלו לשמור על מקום עבודתם ברגע שיגיע התקציב המיועד לתכנית מהממשלה ויוכלו לקבל שכר לעבודתם.

- ◆ פעילות התכנית צומצמה והשירותים ביישובים לא הצליחו לעמוד בתכנית העבודה שהובטחה. הדבר גרם לפגיעה באמון בני הנוער בשירותים.
- ◆ גם האמון בין אנשי הוועדות ביישובים לבין המינהלת הארצית ומשרדי הממשלה בכלל נפגע. אנשי המינהלת היישוביות הביעו צורך לקבל מידע באופן יותר פתוח וגלוי לגבי קשיים ביוקרטיים וכספיים. כך יוכלו, לטענתם, לבנות תכנית עבודה מצומצמת, בהתאם לכספים הקיימים בפועל.
- ◆ בשל החובות שהיו הן לעמותת "ידידים" באשקלון והן לרשת המתנ"סים בנצרת עילית, מימוני ביניים לא הופנו לפעילות השוטפת של התכנית בערים אלו, אלא לכיסוי החובות.
- ◆ הקשיים בהעברת הכספים גרמו לצמצום האפשרות או הסמכות של המינהלת הארצית והרכז היישובי לדרוש מהיישובים ליישם את התכנית כמתוכנן ולבצע את החלטות המינהלת הארצית.
- ◆ הקושי התקציבי גרר קשיים גם בעת הערכת התכנית. בשלב הראשון של ההערכה התעוררה התנגדות מצד חלק מהצוות המפעיל לשתף פעולה עם צוות המחקר ולהתגייס למשימות השונות שנדרשו להערכה.

הפקת לקחים מההתמודדות עם הקשיים התקציבים

לאור הבעיות שעלו בעקבות קשיי המימון והעברת התקציבים לרשויות, התייחסו חלק מאנשי המינהלת הארצית לצורך בהפקת לקחים ולדרכים להימנע ממצבים דומים בעתיד. חלק מחברי המינהלת הארצית (וכן אנשי מפתח ברשויות) גרסו כי יש לקבוע מראש תקציב ייעודי מסוכם לפרויקט, וכן, מנגנון מסודר להעברתו. יש לבחון נקודה זו לאור הדיווחים מחברי המינהלת הארצית שהיו אחראיים על התקציבים כי הנושא מסודר וברור וכי רק כשלים ביוקרטיים בלתי-צפויים הובילו לבעיות בהעברת המימון.

יחד עם זאת, מכיוון שקשיים תקציביים עולים לעתים קרובות בפרויקטים שונים, ציינו אנשי המינהלת הארצית את הצורך בקבלת החלטות מוקדמות ותיאום ציפיות לגבי הדרכים שיש לנהוג בהן במידת הצורך:

- ◆ יידוע ועדכון מסודר על מהלכים תקציביים לרשויות, ובנוסף, החלטה ברורה על הגוף האחראי על העברת מידע זה.
- ◆ תיאום ציפיות מוקדם עם העמותה המפעילה, במידה שתידרש למימוני ביניים, אם יהיה איחור תקציבי.
- ◆ קבלת החלטות מבעוד מועד על דרכי התנהלות התכנית במקרה של קשיים תקציביים - המשך התכנית במתכונת קיימת, הורדה או ביטול חלקים מהתכנית או הקפאתה עד לקבלת התקציב.

11.6 היעדר הכשרה לעובדי תכנית

הכשרת הצוותים המפעילים הוגדרה כאחת המטרות של התכנית (ציוני ואחרים, 2001). גם רכזי התכניות העלו את הצורך בהעמקת ההיכרות של העובדים עם צורכי בני הנוער, בהקניית כלים להתמודדות ולעבודה עם בני נוער עולים בסיכון ובהתאמה טובה יותר של הצוותים המטפלים

לאוכלוסיית היעד. אף-על-פי-כן, בשלב הראשון לא נערכו הכשרות לצוותים המפעילים ולנותני השירותים, לא על-ידי היישובים עצמם ולא על-ידי עמותת "ידידים", ובשלב השני ניתנו הכשרות באופן חלקי בחלק מהיישובים בלבד. בהקשר זה, יש לציין כי הרכז הארצי של עמותת "ידידים" דיווח כי היה תכנון מפורט להכשרת רכזים ועובדי השירותים ביישוב, שכללה סדנאות וימי עיון, אך אלה בוטלו עקב הקשיים הכלכליים שאליהם נקלע הפרויקט.

11.7 מיסוד והמשכיות התכנית

אחד הנושאים שנבחן בשלב השני של ההערכה הוא תהליך היציאה ההדרגתית של המינהלת הארצית מהפרויקט (phasing out) והעברת האחריות התפעולית לרשות המקומית. לצורך כך, יש לבנות תשתית מתאימה ביישובים שתאפשר העברת האחריות, באמצעות בניית שיתופי פעולה בין השירותים והקצאה של תקציב עירוני למטרה זו. תהליך זה דורש תכנון ארוך טווח, מובנה ומסודר, שבסופו יוכל הפרויקט לפעול ביישוב באופן עצמאי.

בפועל, עלו קשיים בביצוע התהליך, שנבעו בין היתר מעמימות ביחס לגוף האחראי להובלת תהליך זה - המינהלת הארצית או העמותה המפעילה.

כמו כן, הקשיים התקציביים שהיו לפרויקט גרמו לכך שהעמותה המפעילה נקלעה למשבר אמון עם היישובים, משום שלא עמדה בהבטחותיה התקציביות. העמותה התקשתה ליצור תהליך יציאה הדרגתית והעברת האחריות ליישובים מכיוון שאלה חששו שלא יקבלו את התקציבים שהובטחו להם.

לקראת סיום התכנית, התקיימו ישיבות של חברי המינהלת הארצית עם המינהלת היישובית, הן באשקלון והן בנצרת עילית, בהן נדרשו המינהלות היישוביות להתייחס לנושא האחריות היישובית. במקביל, הובטח ליישובים שיועברו אליהם יתרות התקציביות מהפרויקט. לישיבות אלה היו מספר תוצאות:

- ◆ חדרה, שמלכתחילה עבדה באופן עצמאי, לקחה על עצמה את המשך הפעלת התכנית בחסות ה"קרן לפיתוח חדרה";
- ◆ בנצרת עילית סופחה התכנית "מסיכון לסיכוי" תחת המטרייה של תכנית "תפנית" לילדים ולנוער מגיל 0-18;
- ◆ באשקלון ננקטו מספר צעדים להבטחת המשך קיום של הפעילות, כגון הכנסת המועדונים תחת חסות של מתנ"ס מקומי שייתן את העזרים והתמיכה להמשך תפעולם.

יחד עם זאת, באף אחת מהערים לא המשיכה התכנית בפורמט הראשוני המתוכנן. במילים אחרות, הפעילויות שמלכתחילה היו קיימות עוד בעבר, המשיכו לפעול תחת חסות הרשות המקומית. ראוי לציין שבנצרת עילית ובאשקלון דווח על הצורך, שכאמור לא קיבל מענה הולם, בליווי מקצועי ליציאה הדרגתית יותר לשם לקיחת האחריות היישובית.

אתגרים וכיווני פעולה

1. הגדרת אוכלוסיית היעד של התכנית

הגדרת אוכלוסיית היעד של התכנית בצורה ברורה ומוסכמת תאפשר התאמת מענים טובה יותר וניצול יעיל יותר של משאבים.

2. גיבוש מנגנונים ליישום תפיסת התכנית לספק מענים כוללניים לבני נוער עולים

תכנית "מסיכון לסיכוי" נבנתה מתוך תפיסה שמענה לבני נוער עולים בכלל, ואלה מהם מצויים בסיכון בפרט, צריך להיות כוללני ולהתייחס למספר תחומי חיים בעת ובעונה אחת, כגון: שפה, למידה, פנאי והשתלבות חברתית. אולם, ממצאי המחקר מצביעים בבירור שתפיסה זו לא תורגמה לתכנית פעולה ראויה לעשייה בשטח.

3. שילוב תכניות לשיפור העברית ולתגבור לימודי בין המענים הניתנים בתכנית

כאמור, הוועדה הבין-משרדית שהגתה את התכנית הצביעה על בעיה, שהעלו גם בני הנוער שנבדקו, בשליטה בשפה העברית כאחד הגורמים העיקריים לקושי בשילובם של בני נוער עולים בחברה ובשילובם הלימודי. אף שהוועדה המליצה לשלב לימודי עברית בין תחומי הפעילות בתכנית, הממצאים מורים כי רק בני נוער מעטים קיבלו מענים בתחום זה. לאור הקשיים שחווים בני הנוער והשאיפה ליצור תכנית כוללנית בעבורם, עולה צורך לשלב גם מענים חשובים אלה כחלק אינטגרלי מהתכנית.

4. גיבוש דפוסי עבודה בין המינהלת הארצית לעמותה המפעילה

לאור קשיים שעלו בנוגע לתפקוד המינהלת הארצית והעמותה המפעילה עולה צורך בתיאום ציפיות ובקביעת תחומי אחריות ברורים ויעדי עבודה אופרטיביים לכל אחת מהן מול היישובים. בתהליך זה כדאי להתייחס לתפקידה של העמותה בהובלת ההבניה של המינהלת היישובית. כמו כן, בעת בחירת העמותה המפעילה, חשוב שהמינהלת הארצית תבחן את מידת ההלימה בין תחום ההתמחות של העמותה לבין אופי התכנית ודרישותיה.

לגבי דפוסי העבודה של המינהלת הארצית, יש להתייחס למספר סוגיות:

- ◆ אנשי המקצוע היושבים במינהלת ויכולתם להשפיע על המערכת שהם מייצגים.
 - ◆ אופי הנוכחות בישיבות (חובה או רשות) והאפשרות לשלוח נציגים.
 - ◆ דרכי העברת המידע של הנציגים לרפרנטים העובדים בשטח או באגפים שונים בעירייה.
 - ◆ בדיקה והסכמה על התשומות התקציביות והמקצועיות של כל אחד מהנציגים.
- בנוסף, עולות מספר שאלות ודילמות ביחס לתפקיד העמותה ולתחומי אחריותה:
- ◆ האם העמותה צריכה לפקח על העבודה בשטח או לייעץ ולהנחות מבחינה מקצועית את הגורמים הרלוונטיים ביישוב?

- ◆ האם העמותה צריכה לתת תשומות ליישובים במידה שווה או להתייחס לשונות בין היישובים, בהתאם לצורך ולמבנה היישוב?
- ◆ האם עמותה מפעילה של הפרויקט יכולה גם להפעיל תכניות שלה במסגרתו? אם כן, האם יש הגבלה על מספרן או על סוגי התכניות שניתן להפעיל?
- ◆ מי אחראי ליידע את היישובים בנוגע לתקציבים קיימים או לתקציבים שמתעכבים העומדים לרשות הפרויקט? האם מדובר בתפקיד העמותה או שמא המינהלת הארצית צריכה לקחת על עצמה את התפקיד ולדאוג שהמידע יגיע לשטח?

5. מנגנוני תיאום

יש צורך בקביעה של מנגנוני תיאום ברורים ומקובלים על כל הגורמים לצורך טיפול אישי בנער או בנערה.

6. הפקת לקחים מהקשיים התקציביים

יש להפיק לקחים מהקשיים התקציביים שהתגלעו במסגרת הפרויקט ולנסות להימנע ממצבים דומים בעתיד, באמצעות תיאום ציפיות ועדכון היישובים, וכן קבלת החלטות לגבי תכנית פעולה במידה שיתעוררו קשיים אלה.

7. קידום האחריות היישובית

יש צורך בעבודה משמעותית יותר בקידום לקיחת האחריות היישובית. בהקשר זה יש לדאוג לתכנון מוקפד יותר, ארוך-טווח, מובנה ומסודר. לאור אי-הבנות בין המינהלת הארצית לעמותה המפעילה ביחס לאחריות על תהליך זה, יש להחליט מראש על הגוף שיפעיל ויקח אחריות על תהליך זה. כמו כן, יש לבחון את מידת הידע והניסיון בהוצאה לפועל של תהליכים אלה ואת העדכון של הגופים הרלוונטיים בנוגע לתהליכים ושינויים יישוביים; לדוגמה, האם יש צורך במשוב תקופתי מכל רשות לגבי עמידתה ביעדים?

ביבליוגרפיה

בן-אריה, א'; ציונית, י'; קמחי, מ'. (עורכים). 2004. **ילדים בישראל, שנתון סטטיסטי 2004**. המועצה הלאומית לשלום הילד, ירושלים.

דולב, ט'. 2000. **השירותים לילדים ולבני נוער במצוקה ובסיכון בישראל: מגמות ואתגרים - מסמך רקע לתכנית החומש השנייה של אשלים 2001-2005**. (מסמך פנימי). מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

הראל, י'; אלנבוגן-פרנקוביץ, ש'; מולכו, מ'; אבו-עסבה, ח'; חביב, ג'. 2002. **נוער בישראל: רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון במבט בין לאומי. סיכום ממצאי המחקר השני (1998)**. ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים. המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר אילן.

הראל, י'; מולכו, מ'; טילינגר, א'. 2003. **נוער בישראל: בריאות, רווחה נפשית וחברתית ודפוסי התנהגויות סיכון. סיכום ממצאי המחקר הארצי השלישי (2002) וניתוח מגמות בין השנים 1994-2002**. המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר אילן.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; רונאל, מ'. 2000. **הערכה של מרכזי מידע וייעוץ לבני נוער "הפוך על הפוך" – תהליך הקמת המרכזים וחצי השנה הראשונה של פעילותם**. ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים, והפורום לנושאי ילדים ונוער, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ'; יורוביץ, ל'. 2004. **תכנון אסטרטגי של שירותים ותכניות לבני נוער בעיר פתח תקווה: ממצאי מחקר והמלצות ועדת ההיגוי**. דמ-439-04. מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ירושלים.

סבר, ר. 2005. "מדיניות קליטת העלייה במערכת החינוך". **מגמות** מג (1). מכון סאלד: http://www.szold.org.il/Content/Articles/Site_Articles.asp?Msid=75

ציוני, ד'; גבאי, צ'; כהן, א'; כהן, ש'; ליפשיץ, ח'; קלאוס, ע'. 2001. **נוער עולה מסיכון לסיכוי: מסמך מסכם לעבודת הוועדה הבין-משרדית (1998-2001)**. הוועדה הבין-משרדית להכנת תכנית אופרטיבית בנושא נוער עולה בסיכון, ירושלים.

נספח א': התכניות שהופעלו ביישובים השונים

אשקלון

- ◆ **פנאי והפגה** - משחקי תפקידים, משחקי חברה, טניס שולחן, כבלים (טלוויזיה), אירועים חד-פעמיים (עדליידע), מסיבות
- ◆ **העשרה וחוגים** - סטודיו לגרפיטי, ברייק דאנס, תיאטרון אופנה, תיאטרון סטודיו, אגרוף, אמנות, תיאטרון שירה בידיש, "תרגיש כוכב", מכון כושר, אקטואליה, הכרת המחשב, כדורסל, חוגי סיור
- ◆ **סיוע לימודי** - לימודי אנגלית, מתמטיקה, מחשבים, עזרה לימודית
- ◆ **מנהיגות** - מחויבות אישית, תכנית מנהיגות, סלע, חוויה
- ◆ **שיפור עברית** - עברית

נצרת עילית

- ◆ **פנאי והפגה** - פעילות חברתית כללית, כדורגל, קבוצת הר יונה
- ◆ **העשרה וחוגים** - מוסיקה, תקשורת, היפ הופ, בריק דאנס, די גיי, כוח נשי, מחול, אתגרים
- ◆ **סיוע לימודי** - מרכז למידה
- ◆ **מנהיגות** - ג'נענע, פורום, מנהיגות, מחויבות אישית, זהות יהודית
- ◆ **שיפור עברית** - עברית

חדרה

- ◆ **פנאי והפגה** - מועדון פתוח (אזורים), מועדון הסרט הטוב, מועדון שחר, פעילות חופשית (יוספטל)
- ◆ **העשרה וחוגים** - מחשבים, די גיי, תכשיטנות, רדיו ואלקטרוניקה, ריקודים, איפור בנות, אומנות אתיופית, להקת זמר, פעילות ימית
- ◆ **תכניות מנהיגות ומד"צים** - מנהיגות צעירה, מנהיגות בוגרים, מנהיגות בנות ומיזם קבוצת נערות, מנהיגות וידיעת הארץ, מד"צים
- ◆ **מלווי נוער** - מלווי נוער עובר חוק, מגשרת, עובד איתור
- ◆ **תכניות טיפוליות ותמיכה** - קולנוער, תיאטרון נוער, שעות טיפוליות בתיכונים
- ◆ **סיוע לימודי ושיפור העברית** - מקסם, מרתונים, עיתון אינטרנט, תכניות ברק
- ◆ **חונכות** - חונכות אישית

נספח ב': תחומי פעילות בתכנית "מסיכון לסיכוי" לפי יישוב ושלבי המחקר¹

התחום	אשקלון		נצרת עילית		חדרה	
	שלב א'	שלב ב'	שלב א' ²	שלב ב'	שלב א'	שלב ב'
מועדונים (שהות במועדון, לא לפעילות מסוימת)	+	(2) +		+	+	+
דרמה, מוזיקה ואמנות	+	+		+	+	+
ספורט	+	+		+	+	+
פנאי אחר	+	+		+	+	+
סיוע לימודי	+	+		+	-	+
סיוע בעברית	+	+	+	+	-	+
הכנה לצה"ל	-	-		-	+	-
מניעת שימוש בסמים	-	-	+	-	+	+
מניעת נשירה	-	-	+	+	+	-
מלווה לנוער עובר חוק	+	-	+	-	+	+
חונכות	+	+	+	-	+	+

¹ + התחום הופעל - התחום לא הופעל

² איסוף המידע בנצרת עילית בשלב הראשון היה מאוד חלקי בגלל סירוב רכז בית נעני"ע למלא שאלונים עבור המחקר.

נספח ג': מאפייני בני הנוער המשתתפים בתכנית

לוח ג1: השליטה בשפה העברית של בני הנוער העולים, לפי יישוב (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	סה"כ	
ביצוע הפעולות הבאות בעברית באופן "חופשי או כמעט חופשי" (כל בני הנוער העולים)				
73	88	***74	80	לשוחח בשפה העברית
68	87	***71	77	לקרוא מכתב בשפה העברית
64	79	**71	73	לכתוב מכתב בשפה העברית
82	90	83	86	להבין שיחה רגילה בין שני ישראלים ותיקים
64	81	***71	74	למלא טופס בעברית
ביצוע הפעולות הבאות בעברית "ללא קשיים כלל" (רק התלמידים העולים)				
63	81	***71	74	להבין את מה שהמורים אומרים בשיעור
51	75	***68	67	להצביע ולענות על שאלות בכיתה
50	79	***70	70	לקרוא ספרי לימוד וחומר מקצועי בעברית
48	71	***67	65	להכין שיעורי בית
48	71	***66	64	לענות על שאלות בבחינות בעברית

** הבדלים מובהקים לפי יישוב, על פי מבחן χ^2 ($p < 0.01$).

*** הבדלים מובהקים לפי יישוב, על פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$).

לוח ג2: מאפייני בני הנוער הלומדים והישגיהם הלימודיים, לפי יישוב (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	סה"כ	
100	100	**100	100	מסלול לימודים - סה"כ*
66	81	60	72	לבגרות מלאה
24	13	32	21	לבגרות חלקית
10	6	8	7	ללא בגרות
81	56	**63	62	קיבל לפחות ציון נכשל אחד בתעודה האחרונה
19	44	37	38	לא נכשל באף מקצוע
21	17	13	16	במקצוע אחד
34	26	27	28	בשניים עד שלושה מקצועות
26	13	23	18	בארבעה מקצועות ויותר

* נשאלו רק תלמידים מכיתה י' ומעלה

** הבדלים מובהקים לפי יישוב, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$)

לוח ג3: תחושות ניכור כלפי בית הספר (מדד מסכם)¹: השוואה בין ממצאי הסקר הנוכחי וממצאי סקרים נוספים (באחוזים)

מספר ביטויי הניכור	סה"כ סקר נוכחי	סה"כ HBSC יהודים ²	סה"כ פתח תקווה ³
סה"כ	100	100	100
0	51	50	40
1	19	22	25
2	15	13	15
+ 3	15	15	20

¹המדד כולל חמישה ביטויי ניכור: התלמיד אינו אוהב את בית הספר; והתלמיד בהחלט לא מסכים או לא מסכים עם ההיגדים האלה: החוקים והכללים בבית הספר שלי הוגנים, אני מרגיש שייך לבית הספר שלי, המורים שלי מתייחסים אליי בצורה הוגנת, המורים שלי מתעניינים בי כאדם.
² סקר משנת 1998 (הראל ואחרים, 2002).
³ סקר משנת 2002 (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2004)

לוח ג4: היבטים שונים של השתלבות חברתית של בני הנוער העולים, לפי יישוב (באחוזים)

נצרת עילית	חדרה	אשקלון	סה"כ	
83	81	85	83	לנער יש כיום "חבר נפש"
9	6	*13	9	הנער מרגיש שחסרים לו חברים
15	8	***21	14	רוב/כל החברים של הנער הם ישראלים ותיקים
39	36	38	38	הנער רוצה שיהיו לו יותר חברים ישראלים ותיקים
92	93	*84	89	יחסם של רוב בני הנוער הישראלים הוותיקים כלפי הנער הוא בדרך כלל "טוב מאוד" או "טוב"
100	100	100	100	העדפת הנער לגבי השתלבות בפעילות וחוגים - סה"כ
10	4	*14	9	רק עם עולים מקבוצת המוצא
7	8	12	10	רק עם עולים (לא משנה מאיפה עלו)
28	35	27	30	שילוב של עולים וישראלים ותיקים
2	2	3	2	רק עם ישראלים ותיקים
53	51	44	49	לא משנה

* הבדל מובהק לפי יישוב, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.05$).
 *** הבדלים מובהקים לפי יישוב, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$).

לוח ג5: שילוב בין בני נוער עולים וישראלים ותיקים, לפי יישוב (באחוזים)

מין		יישוב			סה"כ	ההיגד ¹
נערה	נער	נצרת עילית	חדרה	אשקלון		
26	24	***34	27	27	בני נוער ישראלים ותיקים אינם רוצים לשלב בני נוער עולים בחברתם	
32	24	***39	30	30	בני נוער עולים אינם רוצים להשתלב בחברת בני נוער ישראלים ותיקים	

¹ הנער מסכים בהחלט או מסכים

*** הבדלים מובהקים לפי יישוב, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$)

לוח ג6: השתתפות במעשי אלימות¹, לפי יישוב ומין (באחוזים)

מין		יישוב			סה"כ	
נערה	נער	נצרת עילית	חדרה	אשקלון		
44	51	45	48	50	48	מחוץ לשטח בית הספר, מקרב כלל בני הנוער קרבנות לתקיפה פיזית
28	***62	57	40	***50	46	מעורבות בקטטות
29	33	33	30	33	32	בשטח בית הספר, מקרב התלמידים קרבנות להטרדות ולהצקות
23	***50	41	38	36	38	מעורבות בקטטות
32	***45	39	42	33	39	השתתפות בהטרדות ובהצקות

¹ לפחות פעם אחת בשנה האחרונה

*** הבדלים מובהקים לפי יישוב או מין, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$)

לוח ג7: שתיית אלכוהול ושימוש בסמים, לפי יישוב ומין (באחוזים)

מין		יישוב			סה"כ	
נערה	נער	נצרת עילית	חדרה	אשקלון		
20	***39	40	25	**33	31	שתה אי-פעם עד כדי שכרות
35	38	35	35	39	37	מכיר באופן אישי חבר שניסה סמים
100	100	100	100	100	100	הנער השתמש בסמים - סה"כ
94	90	94	90	92	91	בכלל לא
5	7	4	7	6	6	ניסה בעבר, עכשיו לא
1	3	2	3	2	3	משתמש מדי פעם או באופן קבוע

** הבדל מובהק לפי יישוב, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.01$)

*** הבדלים מובהקים לפי מין, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$)

לוח 8: קשר עם שירותים בקהילה, לפי מוצא (באחוזים)

מוצא					
"אחר"	אתיופיה	בריה"מ לשעבר	ישראל	סה"כ	
57	39	48	***26	41	הנער היה בקשר עם שירות כלשהו
21	21	26	14	21	שירות אחד
11	9	11	7	9	2 שירותים
14	4	7	2	6	3 שירותים
11	5	4	3	5	+4 שירותים
					היקף הפנייה לשירותים
19	16	15	12	15	שירותי הרווחה
44	16	11	***7	13	מגשרת בבית הספר
19	9	16	**5	11	שירות המבחן לנוער
4	9	10	5	8	שירות ביקור סדיר
26	6	9	**12	10	פסיכולוג
15	12	5	***2	6	מרכז ייעוץ לנוער
19	13	16	***3	12	היחידה לקידום נוער ועובדי קידום נוער עולה
8	4	12	***3	8	אחר

** הבדל מובהק לפי מוצא, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.01$)
 *** הבדלים מובהקים לפי מוצא, על-פי מבחן χ^2 ($p < 0.001$)